پښتو سندرې

لیکونکی: گل پا چا «الفت»

Ketabton.com

کابل- ۱۳۲۳ هجري شمسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

حمد و ثنا

په نامه د هغه خدای مې دا بیان دی — چه یو نوم ئې په نومونو کښې سبحان دی
په سجود ئې مځکې سر دی لګولی — هم ئې زورند په رکوع سره آسمان دی
هره ونه په قیام سره ولاړه — هر ګیاه ئې په تسبیح سره زبان دی
همه واړه په تسبیح د ده مشغول دي — که ملك دی که پیری دی که انسان دی
هر ماهي ئې په اوبو کښې حمد وائي — هر مارغه ئې په چمن کښې ثنا خوان دی

«رحمان بابا»

یادونه: دا کتاب په ۱۳۲۳ هجري ش. کښې لیکل شوی و، او د کال په مطبوعاتي جوائزو کښې یې لمړی جایزه اخیستې وه. بیا په کال ۱۳۲۵ هجري ش. کښې د کتاب د تکمیل د پاره نوري برخې هم و لیکل شوې او کتاب د پښتو ټولنې له خوا چاپ شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوستونکو ته

د بلبلو په نظر ګلو ته ګورئ
ليلی نه ده چا لېدلې بې مجنونه

چه سل زړونه په يوه نګاه ژوندی کړې
لوی حکمت دی ستا د سترګو په کاته کښې

د بې دردو هېڅ له عشقه بهره نشته
موز يکی ته د پيزوان خبرې مکړه

مرده دل لره له ذوقه خبر نشته
په نهاد کښې ئې د مينې اثر نشته

هر سړی لره د مينی هنر بويه
نور فکرونه له زړه وباسه بی عشقه
دروزن په ديده ګوری ذره لمرته
امتياز د نيك وبد نشی کولی

غافل زړه لره له ذوقه خبر بويه
ناقابله ځوی له کوره بدربويه
د ريبار په سترګو ريار عاشقان وينی
په دا غټو سترګو کله آسمان وينی

مطلب ته را بلنه

که د دنيا د نيمګړی بازار له شور و غوغا نه لږ څه لرې شو، که د غرو دزرکو او دبڼ د بلبلو آواز ته غوږ کښېږدو، که د جړوبيو او آبشارونو شورو فرياد ته ښه ځير شو او د رڼو ستورو د سترګکونو په معنی وپوهېږو، که د زمانې يادداشتونه را برسېره کړو او سترګې وغړوو، پدې شنو ناوونو او ښکلو درو کښې د پښتو ډېر شاعران وينو چه لکه سرشار آبشارونه د خپلو اوښکو له کاروان او شورو فرياد سره تېر شويدي چه تر اوسه ئې آوازونه پدې پاکه هوا کښې ګرزي او د آسمان په شنه ډنډ کښې غوټې وهي.
پدې غرو او رغو کښې ډېرې د سورنارې لکه د شپنو شپيلۍ اوچتې شوی چه اوس هم زړکې ورپسی ځان له ګرنګه ولی او د هوا کوترې ورپسې تروړې ګرزی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هندوکش او سپین غر تر اوسه پوری هماغه نارو ته گوش به آواز ولاړ دي او د آسمان په لمنو کښې وريسى ځار کوی، د مشرقي تورغر او د تیرا سوی غرونه د همدوی په غم کښې تك تور او لوغړن له تاوه ډك ښکاره کيږی، سیندونه او دریابونه په همدوی پسې شپه او ورځ ناقراره دی، د کسې غر د همدوی په مناجاتو او رازونیاز د خدای په دربار کښې په قیام ولاړ دی. د سوریانو او غوریانو کروړان او پهلوانان په همدغو نغمو کښې راته ځان ښئ د روښانه فکرو خاوندان په همدغو شاعرانه نغماتو کښې را سره خبری کوی او په همدغه عالم کښې د خپلو توریالیو او ننګیالو په نامه خوشحالیږو او رحمانی تعلیمونه اروو.

مونږ له ډیر وخته را ایسې شعر او شاعران لرو چه خانان او قلندران، پاشاهان او امیران، پیران او بابا ګان پکښې وینو او افتخار پرې کوو. کوم شی چه مونږ ته له خپلو پلرو او نیکو، مشرانو او پادشاهانو، فقیرانو او قلندرانو پاته دی او هر څه پکښې شته هغه باید د قدر او قدر منو په نظر وګورو.

هر څه چه غواړئ او په هر شی پسی چه ګرزئ په دغو الهامی نغمو او پښتو سندرو کښې پیدا کیږی. د پاك خدای مینه او محبت، د ښایست او ښکلیتوب ستاینه، د عشق ناقراری او لیوالتیا، د عقل سر ګردانی او حیرانتیا، د سپینې توري ځل او بریښنا، د ایمان ټینګوالی، د معرفت اسرار، حکیمانه لارښودنی، د صوفیانو نغوتې، د پادشاهانو درب و دروب هر څه راته پکښې خپل ځان ښئ او پوهیږو چه زمونږ پخوانیو او اسلافو هر راز شعور درلود او په هر څه ښه پوهیدل.

کله چه مونږ پټی سترګی او په درانه خوب ویده وو، کله چه مونږ د خپلو په قدر نه پوهیدو او پردیو سندرو ته به خلقو نځل، کله چه زمونږ رباب ماته او بې سره و، له خپلو شاعرانو بی خبره وو او د خپل باغ و بڼ د بلبلو په ژبه هم نه پوهیدو، اوس هغه د غفلت دوره تېره شوه، او زمونږ په ادبی نهضت کښې دومره رڼا پیدا شوه چه په دولسو پیړیو کښې یعنی د دوهم هجری قرن تر اوایلو پورې د شعر او ادب او پښتونولۍ کروړان او پاخه استاذان وینو، او په دغه رڼا کښې راته هر راز ښکلي نورانی څېرې ښکاره کیږی او ویلی شو:

په هر وخت کښې وه زمونږه ډیوه روښانه　　　دروېزه کړې هر چــا زمــونږ له خــوانه

نو که چیری له دغی روحی غذا او آسمانی الهاماتو سره څه مینه لرئ یا غواړئ چه د روح او زړه، ذوق او فکر پالنه او روزنه وکړئ، دا اشعار په وارو وارو او په غورو فکرولولئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مګر په خوارو سترګو او د عدم اعتنا په نظر ورته مه ګورئ، ځوك چه په دغه مرض اخته وی هغه پدې خوند نه پوهېږی او نه ورځنی څه فایده اخستلی شی، لکه چه یوه سمسور باغ او ښکلی ګلزار ته دېر د هوا مرغان راښکته کېږی مګر کومه برخه چه بلبل او بورائی د ګلو په ننداره کښې لری ښائی چه نور دېر مرغان ئې ونلری، انسانان هم ټول په دغه برخه کښې یو راز نه دي او لکه چه خوشحال خان خټك وائي:

دوه سړي په باغ کښې ګډ شي یو ګل ګوري دويـــــم ګـــرزي پـه طلـــب د خـــارو خـــس

ځوك د ګلو سیل کوي او ځوك پکښې خس و خاشاك لټوی، د ځینو سترګې پټې کړی وی او هېڅ نه وینی، ځینی نور په هره شنه پاڼه کښې د معرفت دفترونه لولی، په شعر او وینا کښې هم ځینې داسی لطایف او خوندونه وی چه غافلانو او بی اعتنا خلقو ته ځان نه ښئ او هر ځوك ئې نشي لیدلی.

دا خبره ماته د اشعارو د انتخاب په وخت کښې څو څو ځله په تجربه معلومه شوېده چه په سرسري نظر راته ځینی بیتونه عادی او معمولی واېسېدل مګر په حقیقت کښې هغسی نه و، چه یو مثال ئې اوس هم راته یاددی او هغه د عبدالقادر خان دا بیت دی:

وائی چه وبـال دی چـه نظرو ښه مـخ ته

ما په دواړو سترګو قبول کړی دا وبال دی

که ځوك د عبدالقادر خان دیوان داسې لولی لکه چه د صرفمیرګردان کوی یا په بی اعتنائی ورته ګوري دا بیت به ورته محض خبره ښکاره شی مګر همدغه ساده خبره یو شعری لطف لری چه هغه په دواړو سترګو قبلول دی ځکه چه دا محاوره دلته اصطلاحی او حقیقی دواړه معنا وی افاده کولی شی او وروسته تر لږ التفاته معلومېږی چه د دیدن په وخت کښې دا مصرع ویل (ما په دواړو سترګو قبول کړی دا وبال دی) څه حقیقی کیف لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په مقصد پیل

هر ملت چه ژبه لری او ګړیږی هغه شعر او ادب هم لری که مونږ د دنیا مختلف قومونه او هیوادونه ولټوو په هر ځای او هر تېر کښې وحشی وی که مدنی، ضعیف وی او که قوی، عالم وی او که جاهل، بېدای وی او که فقیر شعر او ادب مومو او څو تنه شاعران پکښې پیدا کولی شو ځکه چه شعر د انسان په طبیعت او خټه کښې اغږل شوېدی او دنیا پخپله هم په حقیقت کښې یو شعر دی له کوم وخته چه انسان په ژړا او خندا پوهېدلی او د تعجب احساس پکښې پیدا شوی د شعر نغمه هم اوچته شوی او د دنیا په ګلزار کښې په مینه مست بلبلان پیدا شویدي مګر دا نغمه وخت په وخت د ژوندانه له تغیراتو او تحول سره بل راز شویده او دېرې مرحلې ورباندې راغلی دی یعنی په لمړیو وختو کښې شعر یوازی د اعجاب، او احساس او بدیعی خیالاتو سندره وه وروسته چه په انسانی جمعیت کښې د اغراضو او مقاصدو نیلی وځغلېدی او د ځینو مطالبو دپاره راز راز علل او سببونه وپېژندل شوه شعر هم تحول پیدا کړ او د ځینو مراعاتونو په اثر کښې له خپل محور څخه وخوځېده یعنی د اجتماعی حیات او ژوندون په تقاضا د یوه او بل د خوشحالۍ او زړه جلبولو دپاره وویل شو او په دغه صافه هنداره کښې علاوه پر احساسی تاثراتو نور شیان هم ښکاره شوه.

کله چه انسان په قبیلوی اجتماعاتو کښې ژوند کاوه او د قومی رقابتونو بازار تودو شعر هم د همدغه حیات له تاثیر لاندی راغلی او د یوی قبیلی د خندا یا ژړا ترجماني ئې کړېده- په هغه وخت کښې چه د پهلوانۍ میدانونه په هر ځای کښې جوړ شوی و، او بی له قوته بل افتخار نه پېژانده کېده د شعر قبله یا معشوقه هم رستمان و، او بی د سلاطینو له درباره ئې په بل ځای کښې استوګنه درلوده – کله چه د اسلام مقدس او سپېڅلو تعلیماتو انسان د اخوت او ورورولۍ خواته را وباله او جاهلی عصبیتونه ئې ورك کړه شعر هم لږ څه بین رنګ پیدا کړ او ټول انسانان ئې یو د بل وروڼه او د یوه وجود غړی وبلل چه باید یو د بل په درد متاثر او ناقرار شی.

له کومه وخته چه په دنیا کښې د ملیت جنډه په هر ځای کښې جګه شوه شعر هم ورته سر ټیټ کړ او د ملی مفاخرو په رنګ رنګین شو – نو له دغه اجمالی سیر څخه معلومېږی چه شعر او ادب د انسانانو د ژوند عکس یا سیوری دی چه د ژوندون له تغیر سره سم تغیر مومی او بل راز کېږی یعنی لکه کاږ ګل وخت په وخت خپل مخ یوه خوا او بله خوا اړوی او غاړه کږوی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د همدی لامله تشبیهات او استعارات، تخیل او تعبیر، سلوك او انشأ، مطالب او مضامین، لهجه او آهنګ په هر عصر کښې بدلیږی او د ژوندانه له عمومی رنګه رنګ اخلی – نو ویلی شو چه ادب او شعر د انسان د ژوند هنداره ده، یا په بل عبارت انسان په ادبی دنیا کښې ژوند کوی او د ژوند په هره دوره کښې یو ډول ادب لری.

د پښتو شعر هم خو تاریخی دورې تیرې کړې چه هره دوره ئې مخصوص رنګ او د هغه وخت له حیاتی وضعیت سره تناسب لری- څنګه چه په غرنی هیواو کښې لوړی ژوری یا تاوده او ساړه ځایونه په تفاوت سره لیدل کیږی دغسی زمونږ په شعر و ادب کښې هم ټیټ و پاس او نشیب و فراز لیده شی او په لوړتیا یا ښکته والی کښې ئې زیات فرقونه ګورو کله د پښتو د شعر یوه دوره د ارتقا دوره بولو مګر چه له هغه ورسك څخه هغه پلو ګورو او لوړې خوکې (قلی) راته ښکاره شی بیا وایو چه دا د هبوط او ادبی نزول دوره ده چه د تاریخی مجهولتیا له کبله مونږ ورباندی بل راز ګمان کاوه.

د دې شلیدلی او زاړه کتاب د آغاز او انجام، منځ او آخر په تعین کښې ښائې چه مونږ ډیر ځله سهوه شو او په ادبی تتبعاتو او اجتهادونو کښې ډیر وغولیږو مګر بیا هم ورځ په ورځ حقیقت او حقائقو ته نږدی کیږو او د رڼا خواته ځو.

کله چه پښتو ټولنی د پښتو شاعرانو په باب کښې کوم اثر ولیکه هلته داسی وبریښیده چه زمونږ ادبی تاریخ له (۳۰۰ ه) څخه شروع کیږی، وروسته تر دی چه ښاغلی حبیبی د خپلو تتبعاتو او لټون په اثر کښې د پښتو یوه خورا قیمتی ذخیره (پټه خزانه) ومونده هلته یوه نوې رڼا وځلیده او د امیر کروړ د یوې حماسی او فخری سندری په استناد ثابته شوه چه د پښتو شعر د ۱۳۹ په شاوخوا کښې هم ځینی داسی نمونی لری چه پوره ادبی پوخوالی پکښې لیده شی او معلومیږی چه په دغه وخت کښې پښتو پخپلو کلماتو او اصطلاحاتو کښې سره د فصاحت او روانی له مراعاته ډیر ښه ادبی تعبیرات خوندی کولی شوه لکه چه له دی لاندې سندری څخه معلومیږی:

ویاړنه

زه یم زمری پر دې نړۍ له ما اتل نشته — پرهند و سند و پر تخار او پر کابل نشته

بل په زابل نشته — له ما اتل نشته

غشی د من مې ځی بریښنا پر میرځمنو باندې — په ژوبله یو نم یرغالم پر تښتېدونو باندی

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ماتېدونو باندې — له ما اتل نسته
زما د بریو پرخول تاوېږی هسك په نمنځ و په ویاړ — دآسی له سوومی مځکه رېږوی غرونه کاندم لتاړ

کړم ایوادونه اوجاړ — له ما اتل نسته
زما د تورې تر شپول لاندی دی هرات او جروم — غرچ و بامیان و تخار بولی نوم زما په اودوم

زه پېژندوی یم په روم — له ما اتل نسته
پر مرو زما غشی لوئی ډاری د ښن راځخه — د هریوا لرو دپرځنډو ځم تښتی پلن راځخه

رپی زړن را ځخه — له ما اتل نسته
د زرنج سوبه می د تورې په مخسور وکړه — په باداری‌ می لوړا وی د کول د سور وکړه

سترمی تر بور وکړه — له ما اتل نسته
خپلو وګړو لره لوراو پیرزوینه کوم — دوی په ډاډ نه ښه بامم ښه ئې روزنه کوم

تل ئې ودنه کوم — له ما اتل نسته
پر لویو غرومې وینا درومې نه په ځنډو په تاال — نړی‌ زما ده نوم مې بولی پر دریځ ستایوال

په ورځو شپو میاشت و کال — له ما اتل نسته

په دې سندره کښې د توری ترشپول لاندی ملکونه ګڼل، د بریو پر خول د هسك تاوېدل داس له سوو ځخه د ځمکی رېږدېدل، غرونه لتاړول، د من (ارادې) غشی ته برېښنا ویل، ټول هغه شاعرانه تعبیرات دي چه په. یوه حماسي شعر کښې ډېر قوت پیدا کوی او دا په ډېر ښه شان ثابتوی چه په یوه ژبه کښې دغسی شعر ویل ډېر عمر غواړی ځوك چه د شعر د پوخوالی دوری او د شعر د تکامل او نضج بطی سیر په نظر کښې ونیسی هغه به یقین وکړی چه د پښتو شعر د دغه شعر له ویلو نه پخوا ډېر مراحل طی کړیدی او وار د واره په همدغه ډول نه دی پیدا شوی کومه د تکامل دوره چه په ټولو حیاتی امورو کښې جاری ده هغه د ډېرو تحولاتو تقاضا کوی او ډېره زیاته زمانه غواړی نو مونږ باید خپل ادبیات او اشعار په دوو لویو دورو وویشو چه یوه دوره له دغی موجوده تاریخی نیټی ځخه چه پټه خزانه ئی راښئ د مخه وبولو او بله دوره له دغه وخته رادی خوا وګڼو یا ورته پټه او ښکاره دوره ووایو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کومې لنډۍ او ټپې، قصې او افسانې چه په پښتو کښې د منظومو ډرامو په ډول تر اوسه شته او اصلی شاعر ئې هېڅوك نه پېژنی او نه ئې څوك په یقینې ډول وخت او زمانه تعینولی شی زما په ګمان د پټې دوری اشعار دي چه د دی وخت له اشعارو ځینې په مادي او معنوي لحاظ زيات فرق لري او کوم بعد او لريوالی چه د دې وخت د اشعارو او د دغو افسانو تر مينځ موجود دی هغه هم دا تقاضا کوی چه بايد دغه قصې تر دغه راز اشعارو د مخه وی او قدامت ولری ځکه چه شرقی ادب دغه حکايتی مرحله د غزنويانو له دوری نه پخوا شروع کړی وه او د محمود غزنوی په وخت کښې فردوسی پکښې پهلوانی ښکاره کړه وروسته بيا وروړو قصو او افسانو له نظم نه نثر ته انتقال شروع کړ او له نظم سره ئې تقريباً وداع وکړه نو ويلی شو چه په پښتو کښې هم ځينې افسانی ډېری پخوانۍ دی چه نه ئې ويونکی او جوړونکی پېژندل کېږی او نه څوك ورته وخت او زمانه ټاکلی شی – مګر دا ګمان بايد ونشی چه په پښتو شعر کښې به وار د واره همدغه اوږدی قصې اولوئې افسانی پيدا شوی وی او همدغه به زموږ د ادب شروع او آغاز وی ځکه چه د دغسی قصو جوړول او په شعر کښې را وستل ډېر زيات قوت او اقتدار غواړی د شعر ابتدائې مرحله بايد ډېر ساده کيف ولری او بسيط رنګ پکښې ولېدل شی.
زما په شخصی عقيده د پښتو لمړی شعر بايد د لنډۍ په صورت وی او همدغه د پښتو لنډۍ چه زموږ د ملی ادب يوه غوره او خوندوره برخه ده چه اوس پکښې د پښتو دعالی او لوړ ادب ښې ښې نمونی پيدا کېږی د پښتو شعر آغاز هم کېدلی شی مګر دا خبره چه د اول وخت لنډۍ به کومی وی؟ او کومې لنډۍ به په کوم وخت کښې د پښتو د شعر لمړنۍ پټې وی؟ ډېره ګرانه معلومېږی چه اوس پکښې څه نشو ويلی او ډېر تحقيق غواړی. هر کله چه د دغې پټې دوری هر څه لاتر اوسه پوری زموږ له نظره پټ دی او د ليکونکو له تبصری لاندی نه دی راغلی په خصوصياتو او مميزاتو کښې ئې هم په تفصيل سره څه نشو ويلی او د يوی اجمالی نظريې په ډول همدومره وايو چه په دغه رومانتيکی دوره کښې د پښتو شعر د خپل ساده حيات په لحاظ د نثر قدر ظرفيت او استعداد درلود چه هر راز رزمی قصی او عشقی افسانی پکښې ويل کېدی او د وزن او قافيې په لحاظ يې هم لکه د نن ورځې مثنوی له شاعر سره زياته مرسته کوله مګر د دی لامله چه پس له څو پيتو او مصرو پکښې قافيه بدلېږی او رنګينی پيدا کوی له مثنوی څخه زيات جذابيت لری او تر آخره خپل خوږوالی ساتی.
په دغه دوره کښې دغه کلاسيکی تشبيهات او استعاری په دغه رنګ نه لېدل کېږی او تعبيرات هم ټول ساده او عام فهمه دی- مطالب او مضامين هم په تصويری او تمثيلی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډول دی چه خطابی آهنګ او د امر و نهی لهجه پکښې په دغه ډول چه په کلاسیکی اشعارو کښې ئې وینو نشته یعنی دغه تعلیمی او تدریسی لهجه هلته نه ځرګندیږی او مضامین هم د احساس او اعجاب په اثر د شعر په لمن کښې لوېدلی دی. سړی چه د انسان شعوری مراحل په نظر کښې نیسی او شعر ته د معنی او مفهوم په لحاظ ګوری داسی ایسی چه اول به فخری او حماسی اشعار په یوه بسیط او ساده ډول پیدا شوی وی او بیا به د عشق او جمال پرستۍ نغمی اروېدل شوی وی، وروسته تر دې به د اخلاقی او تعلیمی اشعار او بیا عرفانی او تصوفی شعرونه میدان ته راوتلی وی او کوم سیاسی او انتباهی نظمونه چه اوس وینو دا به له ټولو وروسته زیږېدلی وی.

دغه تقسیم چه د معنی او مضمون په لحاظ د یوی نظریې په ډول وښودل شو، زمونږ پښتو شعر چه اوس د دی وخت د معلوماتو له قراره له کوم وخته شروع کېږی دغه دورې په همدغه ترتیب ښئ، ځکه چه زمونږ تر ټولو پخوانی او لمړی شعر چه اوس مونږ ته معلوم دی هماغه د امیر کروړ فخری او حماسی شعر دی چه د مخه وښودل شو مګر مونږ دا نشو ویلی چه پخوا تر دغه شعره به د پښتو کوم بل عشقي غزل یا کوم بل راز شعر بیخي نه وي او له همدغه شعر نه به وروسته دا نورې دورې شروع شوی وي. ښائي چه مونږ به تر دغه شعره د مخه هم ډیر بل راز اشعار پیدا کړی شو مګر دلته مو مطلب دادی چه تر دغه شعر را پدې خوا په مجمل ډول مونږ ته د دغو دورو ترتیب څه نه څه معلومیږي.

له دغه شعر نه را پدې خوا د روښانیانو تر وخته پورې مونږ په پښتو شعر کښې د مضمون او معنی په لحاظ درې عنصره په واضح او ښکاره ډول وینو، چه حماسي، عشقي او دیني و اخلاقي اشعار ورته ویلی شو.

د حماسیاتو نمونه خو هماغه د امیر کروړ شعر دی چه فی الحاله د پښتو لمړی شعر بلل کیږي. وروسته تر دغه شعره څو نور پاخه او قوي شعرونه هم مونږ ته پټه خزانه راښئ چه دلته ئې د ښاغلی حبیبي له یوه کنفرانس څخه را اخلو چه د آریانا په مجله کښې نشر شویدی او د پښتو د ادب غوره او پخوانی سندرې ورته ویلی شو، چه له خپل زاړه آهنګ څخه هم خپل قدامت او پخوانی توب ښئ لکه چه د شیخ رضی او نصر یوه مکاتبه چه دغه دوه د تره زامن د (۳۵۱) په حدودو کښې یم له بله په شعر خبرې کوی او په دغه وخت کښې د پښتو د کلماتو تغیر او تصریف او استعمال هم راښئ چه بل راز رنګ او بڼه لري، شعرونه دادي:

(۱) شیخ رضی نصر د شیخ حمید ځوی ته لیکي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د الحــاد پــر لــور دی تــر پلــل
مــونږ رو ښلــی پــه زيــار نــه
لرغــــون ولــــی گروهيــــدلی
هغــه گــروه دی اوس اړه کــړه
لــودی ســتا پــه نامــه ســپك ســو
نصــره نــه مــوئي لــه کهالــه
زمــونږ رغــا ده ســتا لــه گروهــه

گــــروه دی زمــــونږ وکـــــوراوه
تــــا پـــــه تـــــورو تـــــوراوه
چـــــه دي گوښـــــــی اړاوه
چـــــه پلـــــرو دی رنـــــاوه
کــــه هـــر خـــو مـــو درنـــاوه
لـــودی نـــه ئـــي پـــه کـــاوه
دور ځلـــــوی پـــــه رغـــــاوه

(۲) نصر د شيخ رضی جواب داسي ليکي:

د الحـــاد پـــه تـــور تـــورن ســـوم
زمـــا د ښـــنه هســـی تـــور کـــړی
لـــه اســـلامه نـــه تـــر پلمـــه
گـــروه مـــی هغـــه لرغـــونی دی
د اســـلام پـــر هســـك بـــه ځلـــم
د لـــودی ځـــوی ســـنتی يـــم

زه لرغـــون خـــو ملحـــد نـــه يـــم
کـــه ملحـــد يـــم د دښـــنه يـــم
تورانـــو ځخـــه پـــه تـــر پلـــه يـــم
اوس هـــم کـــروړ پـــه لرغونـــه يـــم
وتورانوتـــــه تيـــــاره يـــــم
د حميـــــد د لـــــوړ کهالـــــه يـــــم

تـــورانی دښـــن چـــه وائـــی
دائـــی تـــور تاســـی دروهـــوی
د دښـــــنو وينـــــا مغـــــره

زه لـــه گروهـــه پـــه اړه يـــم
زه مـــومن ستاســـی پرتلـــه يـــم
زه لـــودی يمـــه ځـــو زه يـــم

پدی دوه شعرو کښي سړي ته معلوميږي چه د هغه وخت ځيني اشتقات بل راز و، او اوس بل راز شوی دی لکه: روښلی- وتوراوه- په کاوه- ځلم- دروهوی مغړه او داسی نور ... همدارنګه په هغه وخت کښي ځيني کلمات مستعمل و، چه اوس نه دی لکه:
گروه، وکوراوه، گروهيدلی، اړه کړ، رغاده، دورځلوی، کروړ او داسی نور ...
د همدغه وخت له اشعارو ځخه د بيت نيکه يو مناجاتی شعر هم د پښتانه شعرا په لمړی جز کښي ښودل شويدی چه سړی پکښي د خدای مينه، د قدرة جلال او جبروت د هغه وخت د شعر خوند او کيف مومی چه هغه دا دی:

(c) ketabton.com: The Digital Library

لويــه خدايــه لويــه خدايــه	ستا پــه مينــه پــه هــر ځايــه
غـــرو ولاړ دي د رنـــاوي کښــــې	ټولـــه ژوی پـــه زاري کښـــــې
دلتــــه دي د غــــــرو لمنــــــې	زمــونږ کبــږدي دي پکښــې پلنــې
دا وګـــړي ډيـــر کــــړي خدايــه	لويــه خدايــه لويــه خدايــه
دلتـــه لـــږ زمــــونږ اوربـــل دي	وور کـــورګي دي وور بـــر جــل دي
مينــه ستا کښــې مــونږ مېشــته يــو	بــل د چـا پــه ملـه تلـه نـه يــو
هســـك او مرکـــه نغښـــته ســـتا ده	د مــــــړو وده لـــــه تـــــا ده
دا پالنـــــه ســـــتا ده خدايـــــه	لويــه خدايــه لويــه خدايــه

له (۴۰۰ هـ) راپدې خوا پټه خزانه مونږ ته د خربښون چه د سړبن ځوی دی او د شيخ اسماعيل چه د بيټ نيکه زوی دی دوه شعرونه راښئ چه دغه دوه د تره زامن ئې د بېلتون او بېلېدو په وخت کښې يو بل ته وائی او داسی آهنګ لری لکه چه دوه مين او خواږه ياران يو له بله بېلېږی، يعنی سړی لکه د دوه مينو سوی ناری داسی ايسی او د آدم او درخانۍ د مينی يادونه کوی. شعرونه دا دي:

(۱) شيخ اسماعيل د خربښون د تلو په نسبت وائي:

کـه يـون دی يـون دی مخکښې بېلتـون دی	لــه کسې غـره څخـه ځـی خربښـون دی
کـــــه وروره وروره خربښـــــــبون وروره!	تــه چـه بېلتــون کــړی زمـا ويــر تـه ګــوره
چـه ځـی مرغـی لــه تــوری کرغـی لــه	همزولـی پاتـه ځـی څـه برغـی لـه
د خـــــدای دپــــاره خربښـــــبون يــــاره	چــه هېرمــو نکــړی زمــونږ کهــول واږه
زړه مـــی رپېـــږی يــــار مـــی بېلېـــږی	بېلتــون ئــی اور دی ځــان پــری ســوزيږی

(۲) خربښون د شيخ اسماعيل په جواب کښې وائي:

بېلتانـه نـاره مـی وسـوه پـه کـور بانـدی	نـه پـوهېږم چـه بـه څـه وی پـښن پـه ورانـدی
لـه خپلوانـو بـه بېلېـږم پـه سـرو سـترګو	دواړه سـترګی مـی پـه وينـو دی ژړانـدې
اســماعيله ســتا نــارومی زړه ســوری کــه	بېلتانـه خربښـون بيـا لـه تـا پـردی کـه
نـه هېرېـږی کـه مـی بيا نـه ستا يـادی کـه	پـه چـړو د ويربـه پـری سـی د زړه ميرانـدی
ځمـه ځمـه چـه اوږد يـون مـی دی ومخ تـه	ديانــه څــوری بــه واچــوم وتــرخ تــه
ستاسـی يـاد بـه مـی وی بـس د زړه وسخ تـه	کـه دا مځکـه غرونـه ټـول سـی لانـدی بانـدې

څوك چه دی دوه شعرو ته په اول نظر وګوری پوهېږی چه د خربښون او شيخ اسماعيل لهجه د شيخ رضی او نصر له لهجې څخه زښت ډېر فرق لری ځکه چه د دی دواړو وينا

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمونږ او تاسی خبرو ته ډېری نږدې دی او محاوره ئې د دې وخت محاوری ته بیخی قریبه ده مګر بیا هم د کلام سیاق او روش ئې په پخوانیتوب شاهدی لی.

په همدغه وخت یعنی د (۴۲۵) په شاوخوا کښې د شیخ اسعد سوری یوه قصیده هم پټه خزانه رانښئ چه هم پکښې د پخوانیتوب آثار ښه ډېر لیدل کېږی او هم په دغه وخت کښې د پښتو د شاعرۍ ښه قوت ښئ او دا ورځنی معلومېږی چه دغه راز شعر ویل د ویونکی زیات اقتدار او یو عمومی استعداد او آمادګی غواړی- پدی قصیده کښې که څه هم ځینی کلمات لکه: فلك، بهار- ګل، خار- خونخوار- هزار- دار- انتقال- نیسان- نثار- سوګوار- کهسارا او داسی نور لیدل کېږی چه په مخکښېنو اشعارو کښې په دغه رنګ کلمات نه ګورو او دلته د یوې نوې اغېزی او رنګ بدلولو په ډول په دغه شعر کښې لیدل کېږی مګر ډېر نور داسی کلمات او اصطلاحات و محاورات هم شته چه دا قصیده د پښتو د ادب یوه لوړه، غوره او پخوانۍ نمونه معرفی کوی.

قصیده دا ده:

د فلـك لـه چـارو څـه وکـړم کوکـار — ز مولـوی هـر ګـل چـه خانـدی پـه بهـار
هـر غټـول چـه پـه بېـدیا غوړېـده وکـا — رېـژوی ئـې پـاڼی تانـدی تـار پـه تـار
ډېـر مخونـه د فلـك څپېـړه شـنه کـا — ډېـر سـرونه کـا تـر خـاورو لانـدی راز
د واکمـن لـه سره خـول پـری باسی مړسـی — د بـی وزلـو وینـی تـوی کانـدی خونخـوار
چـه لـه برمـه ئـې زمـری رپـی رنګلـو کښـې — لـه اوکوبـه ئـې ډاری تیـر و جبـار
هـم ئـې غشـی سـکڼی ډال د ژوبلـو رو — رسـتمان ځنـی ځغـلا کانـدی پـه ډار
چـه ئـې مـلا وی نـه کږېږی پـه غښـتلیو — دا فلـك پروکاڅـه کـاری ګـذار
پـه یـوه ګردښـت ئـې پرېباسـی لـه برمـه — نـه ئـی غشـی د لینـدۍ وی نـه ئـی سـار
څـه تېـری څـه ظلـم کانـدی ای لکـه! — سـتا لـه لاسـه نـه دی هـیڅ ګـل بـی لـه خـار
پـه ویرژلـو لـورنګړی پـه زړه کراړیـه — پرنتلـو اوروی د غـم ناتـار
هـیڅ روغـی مـې پـه زړه نسته سـتا لـه ځـوره — بېلـوی پـه ژړا ژړمـین لـه یـار
لـه تېریـو دی اوښـی څـاڅی لـه اوریځیـو — چینـی ژاړی پـه ورتې ورتې سـتا لـه شـنار
نـه بـه لاس لـه ځـوره واخلـی نـه بـه لـوری — نـه بـه مـلا کـړی لـه بـی وزلـو لـه تـرار
نـه بـه زړه سـوزوی پـه هېچـا بانـدی — نـه بـه پریـوزې لـه ګردښـته لـه مـدار
نـه بـه وصـل کـړی مـین لـه بـل مینـه — نـه بـه و درملـې تپونـه د افکـار
سـتا لـه لاسـه دی پراتـه ژوبـل زګیـروی کـا — هـر پلـو تـه تپـی زړونـه پـه ځـار ځـار
کلـه غـوڅی کانـدی مرانـدې د زړګیـو — کلـه تېـر باسـی وګـړی هوښـیار
کلـه ټکـی واچـوی پـه نـازولیو — کلـه خیـری کـړی ګرېـوان د نمنځـنی چـار
کلـه غورځـوی واکمـن لـه پلازونـو — کلـه کښـېنوی پـه خـاورو کښـې بـادار
زمـونږ پـر زړونـو دی نـن بیـا یـو غشـی وویشـت — ودی ژوبللـه پـر دی غشـی هـزار

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر سوریو باندې ویر پرېووت له پاسه | محمد واکمن چه ولاړی په بل دار
یو وار سو اسیر پر لاس د میرخمنو | انتقال ئی وکړ قبر له بل وار
په سماوئی ودان آهنګران و | په ټېنکه ویر درست جهان او ځار
د محمود د ژوبلو رو په لاست کښېووت | چه غزنه ته ئی باتلی په تلوار
ننګیالیو لره قید مړینه ده ځکه | ستائی والوتله هسک ته پردی لار
تر نړی ئی غوره خاوری هدیره کا | د زمریو په ببریو کله وی ځوار
په دی ویر د غوروګړی تورنمری شول | په دی ویر رڼا تیاره سوله د ښار
ګوره خاخی رڼی اوښې د دی غرونو | دا کړونګی ساندی لی په شورهار
نه هغه زرغا د غرو نو په بیدیا ده | نه د رزکو په مسادی کتهار
نه غټول بیا زرغونېری په لاښونو | نه بامی بیا مسېده کا په کهسار
نه له غرجه بیا راځی کاروان د مشکو | نه را درومی غور ته بیا جوپې د ښار
د پسرلی اوره تودی اوښی تویوینه | مرغلری به نیسان نکړی نثار
دا په ځه چه محمد ولاړ له نړیه | په ویرنه ئی سوغور ټول سوګوار
نه ښکارېری هغه سور د سور په لټو | نه ځلېری هغه لمر پر دې دیار
چه به نجلیو په نځا پکښې خندله | چه به پېغلو کا اتڼ قطار قطار
هغه غور په ویر ناتار د واکمن کښنوست | هغه غور سو د جاندم غوندی سور آړ
لاس دی مات سه ای فلکه چه وی وکا | محمد غوندی زمری د مړینی ښکار
شین زړګی فلکه ولی لاولاړ ئی | ای د غور غرونو پر ځه نشوی غبار
مځکی ولی په ربړد لونه پریوزی | لاندې باندې سه چه ورك شی دا شعار
چه زمری غوندی واکمن ځی له جهانه | چه ځوك نکړی په نړی باندی قرار
سخ په تا ای محمد د غور لمر وې | په نړی به نه وی ستا د عدل سار
ته پر ننګه وی ولاړ په ننګ کښې مړسوی | هم پر ننګه دی په ننګه کاځان جار
که سوری دی په تک ویر کاندی ویرمن سول | هم به ویاړی ستا په نوم ستا په تبار
په جنت که دې وتون زمونږ واکمنه | هم په تا دی وی ډېر لور د غفار

دا قصیده شیخ اسعد سوری د امیر محمد سوری د مړیني او بندیتوب په نسبت ویلی ده چه دغه نومړی پادشاه د سلطان محمود د تاخت و تاز په وخت په غور کښې بندی ونیول شو او هماغسی بندی غزنی ته را واستول شو خو په لاره کښې ئې بندیتوب په مړینه بدل شو.

پدې قصیده کښې هم ډېر پخوانی تصریفات او زړه صرف و نحوه زاړه لغات وینو چه له دی لاندینیو کلماتو څخه معلومېږی:

(c) ketabton.com: The Digital Library

(رپی- ډاری- ژوبلور- زمولوی- ځغلا- لور- روغی- درملی- ودی ژوبلله- سماو- زرغا- رېږدل) او داسی نور ... چه اوس ئې د نن ورځې په محاوره کښې نه ګورو او نا اشنا ایسی.

ادبی تعبیرات او خوارږه محاورات هم پکښې په ښه پیمانه ځای شویدی چه د فلك ظلم او سنګدلی، د دغه پادشاه شهامت او د ده په حال د هر چا او هر شی تاثیر او د زمان و مکان بل رازوالی سړی ته په بدیعو او عجیبو الفاظو کښې ښئ لکه وګړی تورنمری کېدل، د غرونو رټې او ښې خځېدل د ګرونګی ساندی- د وریځو ژړا- د زړګیو مراندی غوځول- په نازولوټکی اچول- آسمان ته په زړه کراړویل- د زمرو رپې- په غشو باندی ډال سکېل- د رستمانو ځغلا- د واکمنو له سره خول پری اېستل- د زرکو په مسا کټهار- د پسرلی د اورو تودی اوښې تویول.

او بیا د دی ټولو په اخر کښې د شنه زړګی خاوند یعنی فلك ته دارنګه خطاب چه ولی ولاړېږې؟ او د غور غرونو ته ویل چه ولی نه غبار کېږئ؟ او بیا ځمکی ته امر کول چه ولی په رېږدلو نه پرېوزی او ولی نه لاندی باندی کېږی چه دغه شعار ورك شی- دغه راز شاعرانه تعبیرات هماغه ادبی سحرونه دی چه وینا شعر کوی او په شعر کښې یو بل راز کیف و اثر پیدا کوی.

کوم ادبی قوت چه په دغه قصیده کښې وینو او ښه تعبیر هم ترینه نشو کولی بیا ئې د پښتو په یوه بل شعر کښې دوه سوه کاله وروسته یعنی تر (۶۰۰ هـ) وروسته د شیخ متی په یوه مناجات کښې ګورو چه د لوی خدای محبت، د جمال ننداره د عشق لیوالتیا او د حقیقت و عرفان رڼاوی پکښې په ډېر شاعرانه کیف معلومېږی او سړی ویلی شی چه دغه راز پوخ او ښکلی شعربه په ډیرو ژبو کښې په دغومره عمر او پخوانیتوب خدازده چه پیدا کړو:

شعر دا دی:

پــر لویــو غــرو هــم پــه دښــتو کښــې
پــه لــوی ســهار پــه نیمــو شــپو کښــې

پــه غــاړه رغ او پــه شــپېلکو کښــې
یــا د ویــر ژلــو پــه شــپېلو کښــې

ټــول ســتا د یــاد نــاری ســوری دی
د ســـتا د مینـــی ننـــداری دی

جنــډی زرغــون کــه پــه بیــدیا دی
د بــرېښ خواتــه پــه خنــدا دی

ترنــك چــه خــر دی پــه ژړا دی
دا ټــول اغېــز د مینــی ســتا دی

ټولــه ښــکلا دی ســتا لــه لاســه
ای د پاســـوالو پاســه پاســـه

کــه لمــر روښــانه مــخ ئــی ســپین دی
یــا د ســپوږمیه تنــدی وریــن دی

کــه غــر دی ښــکلی پــر تمــین دی
لکــه هنــداره مــخ د ســین دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستا د ښکلا دا پلوشه ده   دا ئې يو سپکه ننداره ده
دلته لوی غرونه زرغونيږي   د ژوند ورمې پکښې چليږی
بورا وی شاوخوا کړيږی   سترګی ليدو ته ئې هيښيږی
لويه خاونده تولا ته ئې   تل د نړۍ په ښکليده ئې
خاونده ښکلی ستا جمال دی   ښکاره ئې لور په لور کمال دی
که ورځ که شپه که پيړۍ کال دی   ستا د قدرت کمکی مثال دی
ستا د لور ونويوه رڼا ده   دلته چه جوړه تماشا ده
زړه مې دا ستا د مينی کور دی   سوی د عشق په سوزند اور دی
رپ ئې وتا ته ستا پر لور دی   بی له دی هيڅ دی ورك ئې پلور دی
ستا د جمال په ليدو ښاد دی   که نه وی دغه نور برباد دی
په غرو کښې ستا د عشق شپيلکی دی   د دی نړۍ په عشق سمې دی
که غټ که ووړکه پنډنری دی   ستا د جمال ځری هر شی دی
چه پر دنيا مې سترګی پری سوی   ستا د جمال په ننداری سوی
نه هسك نه مځکه وه تورتم و   تياره خپره وه ټول عدم و
نه دا ابليس نه ئې آدم و   ستا د جمال سو چه پرتم و
چه سو ښکاره ښکلی دنيا سوه   د پنځ پر لوری ئې رڼا سوه
زه چه خرګند پردی د نيا سوم   د ښکلی مخ په تماشا سوم
ستا پر جمال باندی شيدا سوم   له خپلی ستی را جلا سوم
په ژړا ژاړم چه بيلتون دی   يمه پرديسی بل مې تون دی
وګړو ولی متی ژاړی   سوری ئې اوری غاړی غاړی
څه غواړی؟ څه وائی څه باړی؟   خپل تون او تورو کلی غواړی
چونی چه بيل شی نيمه خواسی   تل ئې د بڼ په لور ژړا سی

پدی شعر کښې شاعر د قدرت په ټولو مظاهرو کښې يوه خدائی مينه او جمال ګوری او په دنيا کښې يو داراز سير کوی چه بی له شاعره ئې بل هيڅوك نشی کولی.

دلته شاعر په لويو غرو او دښتو کښې، د سهار په رڼا او د نيمی شپې په تياره کښې، د ويرژلو په شپيليو او د ګلونو په پاڼو کښې، د خړو او سپينو دريابو په تماشا، د لمر او سپوږمۍ په سپين مخ، د غره په ښکليتوب او عظمت کښې، د ژوند په ورمو او د بوراګانو په کړيدو کښې په شپو ورځو، کلونو او پيړيو کښې همدغه يو شی ګوری چه دی ورځنی د ښکلا په پلوشه، د مينی په ننداره او د قدرت په يوه کمکی مثال تعبير کوی او بيا وائی

(c) ketabton.com: The Digital Library

چه زړه د عشق او مینی کور دی او په همدغه قیمتی متاع قیمت پیدا کوی، په همدغه ننداره ژوند او خوشحالی کوی او په هر ځای او هر شی کښې دغه تماشا ګوری.
د نړۍ سمی په عشق سره دی او دنیا ټوله د جمال په رڼا کښې پیدا شوه، ما چه دنیا ته کتلی د جمال په ننداره او د ښکلی مخ په تماشا یم، د همدغه جمال په تماشا شیدا او له خپلی ستړی جلا شوم ځکه لکه یو مسافر د بېلتون له لاسه ژاړم او لکه له ټولګۍ بیل چونړی نیمه خوایم. د شیخ متی له دغه مناجات او ځینو نورو اشعارو څخه د (۴۲۰) په حدودو کښې ویل شویدی معلومېږی چه په دغه وخت کښې د پښتو شعر په ښه قوت کښې و، او ښه ښه شاعران ئې درلوده چه د اشعارو نمونې ئې متاسفانه ډېری لرې په لاس راغلی دی مګر له همدغو لږو نمونو نه هم معلومېږی چه د پښتو شعر په دغه وخت کښې څه رنګ او څه ښېګڼې لرلې؟ د شیخ متی مناجات خو مو ولید اوس د دغه وخت یو بل شعر چه د قطب الدین بختیار دی او د عشق و مینی سوی پکښې لیدل کېږی وګورئ! دا شاعر هم له (۴۰۰ هـ) څخه شل دیرش کاله وروسته مړ شویدی.
شعر دا دی:

ویـــر مـــی زړه ســـوری ســوری کـــړ   راتـــــه وګـــــــوره ملـــــــوکی!
پـــه بېلتـــون کښـــې دې وباســـم   لـــه خوږمنـــه زړګـــی کـــوکی

راتـــه وګـــــوره ملـــــوکی
راتـــه وګـــــوره ملـــــوکی

د بېلتـــــون اورونـــــه بـــــل دی   هـــر ګـــړی مـــی زړګـــی ســـوزی
لیـــــونی یمــــــه د مینـــــــی   ســـــوزم زه لکـــــه پېلـــــوځی

راتـــه وګـــــوره ملـــــوکی
راتـــه وګـــــوره ملـــــوکی

غـــــــوړولی دی او ر بـــــــل دی   اور زمـــا پـــه زړګـــی بـــل دی
زه بختیـــار خـــاوری ایـــری شـــوم   پـــه اور ســـوی مـــی ګوګـــل دی

راتـــه وګـــــوره ملـــــوکی
راتـــه وګـــــوره ملـــــوکی

(c) ketabton.com: The Digital Library

وگورئ پدې ساده او روان شعر کښې چه هيڅ راز تکلف نه ليدل کيږي څومره خوږوالی او سوی ليدل کيږي او په عين سادگی کښې څه سوزناك اثر دی. په ظاهر کښې ډيرې ساده خبرې دي مگر هر څوك پوهيږي چه يو مؤثر شعر او ښه نغمه ده، آهنگ او تعبيرات او خطاب ئې د پښتو اېسي او په رښتيا له يوه خوږمن زړگی نه راوتلی دی.

تر (۴۰۰ هـ) پوری چه مونږ د پښتو اشعارو ګورو شعر راته يوه روحانی نغمه او د زړه غګ معلوميږی چه له تکليف او تصنع څخه ئې لمن پاکه ده او نهايت ساده ښايست لری، مګر وروسته تر دی ورته دغه حال نه دی پاته شوی او ورو رو لکه د هوا مرغه زمکی ته راښکته شوی او خپله هغه لوړتيا ئی نه ده ساتلی، د مغلو د خړسيلاب له راتګ سره ئې خپل هر څه ورك کړې دی او کله کله د محض نظم په بڼه هم ښکاره شويدی، له دغه وخته را پدی خوا د پښتو شاعران او د پښتو شعر ډير لړ او ډير ضعيف معلوميږی تر څو چه د روښانيانو په دوره کښې بيا سر را جګوی او د خټکو له دورې نه ئی يو بل راز حيات شروع کيږی او له دغه وخته بيا پکښې ځينی تحولات څرګنديږی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د روښانيانو دوره

د پښتو او پښتونخوا خزان چه له شپږم قرنه را پدی خوا شروع کېږی او په اوم هـ قرن کښې د پښتو د ادبی کاروانو بلې لمبې له نظره غائبېږی د پښتو هر څه د مغلوله خړو سېلابونه ضرر مومی او پدې هيواد کښې بی د تورو لړو، زورورو سيليو، راز راز طوفانو، او وېروونکو هيبتناکو تيارو څخه نور څه نه ليدل کيږی يا په بل عبارت په مونږ باندی يوه د بدبختۍ توره شپه راځی چه څو قرنه عمر لری او لکه د هجر شپه بيخی سبا کېږی نه چه ناڅاپه د لسم قرن په ۳۲ کال يوه د اميد رڼا پيدا کېږی او د عبدالله انصاری په کور کښې يو طفل دنيا ته راځی چه په دغه وخت کښې هېڅوك ورځنی نه دی خبر چه دا څوك دی او څه کوی؟ مګر وروسته ئې ټول پېژنی چه د پښتون په علمی، ادبی او سياسی حيات کښې ډېره اغېزه او لوی تاثير لری چه څوك ورته پير روښان او څوك پير تاريك وائی، په پيری کښې خوئې هېڅوك شك نلری مګر رڼا او تياره ئې د بحث لاندی ده، او دا هم څه ګرانه خبره نه ده، هر سړی دوستانو ته يو راز او دښمنانو ته بل راز ايسی د څوارلسمی شپې سپوږمۍ که د يوه کاروان او قافلی دپاره رڼا لری دغلو دپاره په حقيقت کښې همدغه شپه تياره ده دا بحث زمونږ په بحث او بيان کښې څه اصلی برخه نلری ځکه ورځنی په څنګ تېرېږو او وايو چه روښان هر څه چه و او هر څه ئې چه خلق بولی د پښتو په علمی او ادبی خدمت او د پښتو په عرفانی او ملی خدمت کښې ستره برخه لری او د ده په نمسيانو او پيروانو کښې لکه ميرزا خان انصاری، دولت لوانی ديوان لرونکی پاخه شاعران پېژنو چه د پښتو د شعر او شاعری ډيوه ئی بله کړی او زمونږ هغه مړه اورونه ئی بيرته تازه او روښانه کړيدی- مونږ دلته د همدغو دوو شاعرانو په شعر او شاعری خبری کوو او دغه شاعری د پښتو د شعر يوه نوې دوره بولو ځکه چه دغه شعر د رنګ او بڼی په لحاظ له ماضی او مستقبل نه ځان بېلوی او بل راز ايسی.

د مخه مو ووېل چه تر روښانيانو پخوا د پښتو شعر د مضمون او معنی په لحاظ دری عنصره درلوده چه په حماسی عشقی او دينی اشعارو ورځنی تعبير کېږی. مګر هغه حماسيات د ختکو د دوری له حماسياتو څخه فرق او مخصوص رنګ لری ځکه چه د ختکو د وخت حماسيات په ملی احساس بنا دی او هلته دينی رنګ غالب ښکاره کېږی- د روښانيانو په عصر او زمانه کښې د پښتو شعر وار د واره تصوفی بڼه پيدا کړه او سرحد ئی له فلسفی سره ډېر نزدی شو، کومه عام فهمی او ساده ګی چه د پښتو شعر لرله هغه په رموزی او پېچيده مضامينو بدله شوه او باريکو افکارو پکښې ځای ونيو- د دی دوری

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوموړی شاعران او امامان میرزا خان انصاری او وروسته تر ده دولت لوانی بلل کیږی، دوی دواړه مخلص او ارزانی هم خپل ملګری ښیٔ او په شعر کښې ښه برخه ورکوی چه ټول د میا روښان شاګردان او پیروان بلل کیږی او د پښتو په شعر کښې ئې علمی کیف او تدقیقی شعور پیدا کړیدی. پدی دوره کښې که څه هم د موضوع په لحاظ شعر خپل مخ بلی خواته ګرزولی او خپله قبله ئې بدله کړیده مګر شاعرانه مزاج پکښې ښه روزل شوی او شاعریت یو علمی او عرفانی حیثیت موندلی دی، پدې وخت کښې د پښتو شعر د معنوی تحول په لحاظ له پخوانیـ دوری ښخی ځان بېلوی او نوی دوره حسابیږی، د دی دوری په اشعارو کښې سری ته یو بل عالم او نوی دنیا ځلیږی چه هر څوك ورځنی تعبیر نشی کولی دلته عشق او جمال هم بل کیف او بل ډول پیدا کړیدی او دنیا ته هم له بلی خوا کتل شویدی، شاعر له محسوساتو هغه خوا نور څه ګوری او داسی خبری کوی چه هر څوك ئې معنی نشی کولی، په دغه وخت کښې نه پوهیږو چه د ما وراٴ المادی فلسفه د شعر محفل ته راغلی ده او که شاعر د خپل خیال په رڼا کښې فلسفی دنیا لیدلی ده چه د حسن او جمال اصلی مرکز ته اشارتونه کوی او د ګلزار په لیدو د بهار ثنا وائی.

د دې دورې لمړی پهلوان میرزا خان انصاری دی چه دلته ئې په شعر او شاعری باندی خبری کوو:

میرزا انصاری د یوولسمی پېړیـ شاعر چه په (۱۰۴۰ ه) کښې وفات شویدی اصلی نوم ئې فتح خان دی او د خپلی استوګنی ځای خیبر ښیٔ دی د پیر روښان له ټینګو مریدانو او پیروانو څخه ګڼل کیږی او خپله ټوله رڼا د روښان د جلوې اثر بولی او وائي:

ای میرزا روښان په هر لوری جلوه کا
د تبـریـز افتـاب را وخوت له بنیره

یعنې میرزا هم د پښتنو مولانای روم دی چه د ده شمس تبریز هم پښتون دی او په میا روښان شهرت لری څنګه چه رومی د خپل تبریزی پیر د برکت په رڼا کښې هر څه ګوري او ځان د هغه پیرو معرفی کوی دغه شان انصاری هم وائی:

د میرزا کلام روښان دی- پیرروښان له برکته

دا متصوف او عارف شاعر چه پخپلو عارفانه اشعارو کښې سری ته عطار او رومی او سنائی یا دا راز نور د معنی شاعران یادوی د شعر په سکندری آئینه یا جهان نما جام کښې خلقو ته یو بل عالم ښیٔ او سری له عرفانی اسرارو سره اشنا کوی د همدی لامله د ده یو رموزی رنګ او آهنګ لری چه هر څوك پری پوره نشی پوهېدلی- دی په حقیقت کښې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عرفاني افکارو او نظرياتو په لحاظ عيناً (روښان) دی چه وروسته شاعر شوی دی او يوازی ظاهری بڼه بدله کړيده لکه چه پخپله وائي:

د ميرزا په خـوله وئېږم
يو روښان بی رنګه زه يم

ميرزا که څه هم د دې ښکاره عالم زيبائي او ښايست پوره ليدلی دی مګر معنوی جمال ته ئی هم په ځير ځير کتلی او هغه عالم ورته لا ښايسته ښکاره شويدی همدغه سبب دی چه عرفاني او علمی جمال ته ئی ځان رسولی او په دغه روښانه ډيوه ئې نور هر څه بدل کړيدی لکه چه له دې لاندې بيتو څخه ئې دا حقيقت ښه څرګنديږی:

زه دې تـل ويـنم زمـا سـاقی دلسـوزه — چـه د شـپې دې رڼـا زياتـه ده لـه روزه
د صـورت عـالم کـه هـر څـو ښايسته وی — د معنـی زيبـائی زياتـه ده هنـوزه
عارفـان دې پخپـل علـم ښايسـته کـړه — او د دم نتـه د هـر زنـده پـه پـوزه
تـه بـه بـار د امانـت زغمـلای نشـی — د صـلاح پـه لار ځـړه ځـه نـو آمـوزه
لـوی کامـل د دواړو کونـو پهلـوان دی — پـه مـدد ئـی قافلـه تـر ځايـه بـوزه
کـه صـراط پـرکم دليلـو تـوره شـپه ده — د مرشـد نغـو تـه ډيـوه ګـڼه افـروزه
ښـه پتنـګ چـه ډيـوه وليـده روښـانه — پـه ليـدو ئـې پټـه مينـه کـړه عيانـه
بينـائی پـه روښـنائی بانـدی شـيدا شـوه — د خپـل ځـان خبرئـی بيا مونده لـه ځانه
پـه سـوومرګ ئـې د وصـال ډپاره وغوښت — پـه ژونـدون شـوه جـدائی پر بانـدی ګرانـه
پـه خـاطر ئـی تـل تـر تلـه نوبهـار شـه — د ګلزارانـدوه ئـی نشـته لـه خزانـه
هـر زمـان ئـی د معنـی پـه سترګو ګـوری — پـه هرڅـه کښې هـر نشـان دی بـی نشانه

ميرزا د هست و نيست، وجود او عدم په ژوره معنی کښې هم غوټې وهلی او ډير عميق پکښې ننوتلی دی چه د همدغی ژوری کتنی په اثر کښې د وحدة الوجود په فلسفه قايل شوی او د تناسخ رنګ هم د ده په افکارو کښې ځای ځای څرګنديږی د نمونې په ډول د ده د ديوان دا لاندې بيتونه وګورئ!

(۱)

زه بـه څـه وايـم چـه څـه يـم — نيسـت و هسـت واړه پـه ده يـم
هـر چـه نيسـت شـی لـه هستی نـه — د هسـتی معنـی ئـی زه يـم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د وصال په هوا ځمه   د دې لامکان مرغه يم
گه ذره د لمر په مخکښې   کهی غوټه پر اوبه يم
يو خلور عنصر مې واغوست   د آسمان پر مخ اوده يم
له وحدته په كثرت شوم   هغه نشته چه زه نه يم
زه شنوا په كل غوږونو   دانائی د هر يوه يم
توانائی مې په هر چا كښې   بينائی د هر ليمه يم
ارادت مې دی له واړه   بيا راضی په دا خپل كړه يم
له بدانو مې بدی ده   له نيكانو سره ښه يم
د نيكبخت په برخه شهد   د كمبخت په ځان لشه يم
له هر چا يم په هر څه كښې   خزان نلرم تازه يم
د ميرزا په خوله وئېږم   يو روښان بې مثله زه يم

(۲)

دا كلام د حقيقت په ژبه وايم   لكه ذات په هر صفات كښې خيرستايم
زه كښې د نباتاتو واړه ساتم   هم ژغروی د زنده سرو واړه يم
يكه تنها لكه الف يم بی نقطه   په يوه وجود محيط په كل اشيايم
په يقين يقين نزدی په ګمان لری   په ديدن له دواړو كونو ماورايم
د نيكانو سره ښه بديم له بدو   و هر چاوته د خپل عمل سزا يم
و عارف ته څرګه مخ يم په هر لوری   د دوبين پر مخ ګمان زه ئی تر شايم
زما ذات په دواړو كونو نه ځائيږی   په قفس كښې وئېدلی د ميرزا يم

د دې دوه شعرونو اشاراتو او ستركو نو څخه به دا معلومه شوی وی چه د ميرزا په اشعارو كښې د تصوف، عرفان او فلسفی ډېرې رڼا وې ګډې شويدی او راز راز جلوې پكښې لېدل كيږی دا د ميرزا ډېر عرفانی او شاعرانه اقتدار دی چه دغه راز لوړ او پېچلی مضمونو نه په دغه ډول په شعر كښې ادا كولی شی او سره له دې ټولو اشكالاتو چه د مضمون او مفهوم له كبله د ده په مخكښې شته شاعرانه آهنګ هم نه پرېږدی او خپل كلام ته وچ فلسفی رنګ نه وركوی- كه تاسی د ميرزا اشعارو ته ښه ځير شی ډېر ځله داسی شعرونه پېښيږی چه سړی په معنی ښه نه پوهيږی مګر په خوندئې پوهيږی- د ده اشعار هم لكه د موسيقی نغمې يا لكه د بلبلو سوې سندرې سړی ته راز راز تخيلات او خوندور خاطرات پيدا كوی مګر په كلماتو او الفاظو ئی هر څوك نشی پوهېدلی د نمونی دپاره ئې دا څو نور شعرونه هم ولولئ:

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱)

چه د یار په نامه مینه دم په دم کړم   دغه یاد به ئي د خوږ خاطر مرهم کړم
د جهان و هوسونو ته مې شا شوه   مشغولا به هر زمان د یار په غم کړم
په سپین مخ به سپینې اوښې زغلومه   پر دا یخ به د حباب صورت رقم کړم
دا حباب چه د دریاب په مینځ کښې مات شو   رنګ و نوم ئی له دریابه سره سم کړم
عام و خاص په هسې حال را خبر نه دی   چه په کومه تخته کښل په کوم رقم کړم
د کثرت په عددونو قطرات دی   چه فاني خوی ئي فاني شی نوم ئی یم کړم
په یکتا نظر به واړه عالم وینې   کل اشیا به ورته جام لکه د جم کړم
په وروستې ورځې د قام پوښتنه نشته   اخرین به تر قدیمه مقدم کړم

(۲)

که یو ځل د زړه له حاله ووېږم   په رښتیا به په عالم کښې نه ځائېږم
حقیقي ژوندون زما د یار لیده دی   یو زمان ئی بې دیدنه نه پائېږم
د زړه حال مې خپل اشنا وته څرګند دی   او په خلق ملامت یم نه قلبېږم
اشنائی عجب بهار په مخه راغله   جدائی لکه خزان ځنې ترهېږم
دي لاله د زړګي داغ پر پاڼو راوړ   زه اوریځ د نوبهار باندې ورېږم

(۳)

زه څرګند د محبت په نښه بنیادیم   له نیستیه هم په دا هستۍ ابادیم
په ازل مې د اقرار په ژبه و وې   تر ابده وفادار پخپل میعاد یم
امانت چه اسمان زمکې ورلی نشو   اوس ئې زه په دا عاجز صورت عماد یم
په اختیار مې هسې ظلم په ځان وکړ   له دې قصده د جهول په نامه یادیم
که د جهل بار مې لری شی له سره   بې ګمانه د صفي ادم اولاد یم
په اختیار مې له کل نهی لاس وکښلی   بې اختیار دواړو امرو انقیاد یم
په ظاهر صورت دیار له یارۍ ګوښې   په باطن له یاره یو په اعتقاد یم
کل عالم مې په نظر کښې واړه وینم   او هر چېرې د اشنا په دیدن ښادیم

(۴)

د بلبل چه اشنائی شوه له سمنه   د دې ګل په مینه راغې تر چمنه
دا تمام صورت د زړه په رضا درومې   او د زړه سفر د سترګو له روزنه
که هر څو په حجابونو کښې دی نغښتی   د دیدن په مینه واوت له بدنه
اختیارئي د پتنګ تر فهمه ښه شه   چه پر بله لښه پرېووت له چلنه
دا شتا محبت زور وربانډې وکړ   دغه اور پری ښایسته شو تر ګلشنه
په باور کښې له جمله اختیاراوت   له مرده وسره پروت دی بې کفنه

ښه صورت ئی د یوسف بوی ئی د مښکو
او د عشق لوګی ئی ځی له پیرهنه

(۵)

زه چه ډېره ډېره مینه په ګلزار کړم
په هر څه کښې ننداره د دی خپل یار کړم

که طالب په اندیښنو کښې تفکر دی
زه به ئی د محبت په غږ بیدار کړم

یو زمان به فراغت وربانـدی نه وی
که زه ځان پخپل دستور ورته سینګار کړم

په هر لور به لاعلاج را پسی ګرزی
چه د خوږ زړګوتی مینه ئی مهار کړم

که مجاز د حقیقت له مخه واخلم
دا اوریښتی به تر بله ډیوه ځار کړم

(۶)

څوك ئی څه پیژنی کوم دی
ذات ئې ذات او نوم ئی نوم دی

د میوی دی هم له لونه
پوخ ئی پوخ دی اوم ئې اوم دی

له ذری دی هم له لمره
بیا له ورمی له نجوم دی

له سردی څخه خزان شو
له ګرمی څخه سموم دی

په نیستی کښې ئی هستی ده
په هستی کښې ئې معدوم دی

مدرس پری نه پوهیږی
دا د سپین علم رقوم دی

په جاهلو کښې اجهل شو
چه له دی علم محروم دی

چه پخپله فضولی که
زړه ئی تور شو رنګ ئې شوم دی

امانت ئی پر ځان واخست
دی جاهل په ځان ظلوم دی

د خپل ځان تر سیوری کښیناست
د ګمان په ساړه موم دی

چه له پټه شرك خلاص شی
ګناه نلری معصوم دی

عام و خاص ئی خادمان دی
دی د کل عالم مخدوم دی

روښنائی د کل عالم شو
په هر څه کښې دی مکتوم دی

حیاتی دی د حیات
دانائی د هر معلوم دی

اراده ئی ده له واړو
دی حاکم د هر محکوم دی

ګویائی له ګویاو،
شنوائی د هر مفهوم دی

چه د تن له خوی و مری
دی په خاص رحم مرحوم دی

رنګ په رنګ لښکر ئی جوړ کړ
اوس و خاوری تی هجوم دی

چه د فقر په اورو سو
دغه سوخت په مرز بوم دی

تی باقی صفت وګوره
پر فانی باندی مقسوم دی

د (مرزا) جامه ئی رنګ کړه
یو عجب بی مثله خوم دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

په رښتيا چه د ميرزا جامه په يوه عجيب خم کښې رنګ شوېده او څه چه دی وائی مدرس ورباندې نشي پوهېدلی ځکه چه دی د سپين علم له رقومه غرېږی او نور له دغه علمه محروم دی، په عامو او خاصو کښې هېڅوك نه پوهېږی چه دی په کومه تخته کښل او په کوم رقم ليك کوی، خلقت ته په يوه عجيب نظر ګوری او وجود د ګمان په ساړه موم بولی، له ژوندو څخه په بی کفنه مړو او بی اختياری تعبير کوی، او وائی چه عالم د مينی په جاذبه بی اختياره يوه سره اورته ځان غورځوی او د ځان ژغورلو هيڅ واك نلری.

وروسته له ميرزا انصاری څخه (دولت نوحانی) هم په شعر او شاعری کښې په ده پسی وری ټول کړی او د ده شاګردی ئی کړېده لکه چه پخپله وائي:

ميرزا ګنج راته خپل کوروشو دغنی شوم	بيهوده منت به ولې د بل چا کړم
محقق وحدتی کان د تصوف و	په رموز ئې په همه علم دانا کړم

دولت د پلار له خوا حسن خيل لوانی دی او مور ئې وردګه وه، د خپل پلار نوم دادا وبنئ او ځان هم له ظاهری علمه نا اشنا او د الهامی شعر خاوند معرفی کوی لکه چه پدی دوه بيتو کښې وائي:

چه الهام رابانـدی وشو ګوينده شوم	يو بيت هم جوړاوه نشو بی الهام ما
ظاهری علم می هېڅ ډېر نه دی کړی	د معنـی په قوت ووايه کلام ما

دولت لکه چه پخپله اظهار کوی او له اشعارو نه ئی هم څرګنديږی د افکارو او معنی په لحاظ د ميرزا خان انصاری يو غښتلی او پياوړی شاګرد او پيرو دی چه د پير روښان د مريدی دعوه هم کوی مګر شعر ئې د افادې او عام فهمی له کبله لکه د ميرزا شعر هومره ګران او پېچلی نه دی او د شاعری خواته هم زيات را لنډ شويدی خو سره له دی ميرزا، ارزانی، مخلص خپل مساوی يا له ځانه پورته ګڼی او نور شاعرانو ته پخپل وخت کښې په کمه سترګه ګوری لکه چه پدی بيت کښې وائي:

بی ميرزا بی ارزانی بی مخلص ياره
بل شاعر برابر نه دی پښتون ستايو

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولت هم لکه میرزا خان انصاری د شعر یو پوره دیوان لری مګر د ده په دیوان کښې د لفظی او معنوی تقسیماتو په لحاظ هر راز شعرونه وینو او هر څه پکښې پیدا کولی شو۔
دولت وروسته د میرزا تر وفاته (۱۸) کاله خو په یقینی ډول ژوندی دی مګر وروسته تر دې نور نه معلومیږی چه څومره موده په ژوندی و، او په څه وخت کښې وفات شویدی مګر دا معلومه ده چه دی تر (۱۰۵۸) پوری د خپل یوه شعر په استناد یقیناً ژوندی و، او تر ده د مخه میرزا خان انصاری په (۱۰۴۰) کښې وفات شوی، او د دوی دواړو پیر او مرشد میا روښان په (۹۹۴) کښې له دنیا نه تللی دی، د دی تاریخونو له قراره معلومیږی چه دولت به د میرزا په واسطه ځانته د میا روښان مرید وائی ځکه چه دغومره عمر چه دولت پکښې د میا روښان په وخت کښې د مرید توب وړ وبلل شی او بیا تر (۱۰۵۸) پوری ژوندی پاته شی له عادی عمرونو څخه لږ څه متجاوز معلومیږی:
دولت پخپله شاعری کښې څومره چه له تصوف او فلسفیانه افکارو څخه متاثر معلومیږی هماغومره له عشق او مینی څخه هم متاثر دی او غزلی آهنګ ئې په اشعارو کښې زیات څرګند دی او لهجه ئې هم لکه دمیرزا لهجه دومره مبهمه او مجمله نه ده، د مثال په ډول ئې دا څو شعرونه وګورئ!

لمړی نمونه

هـر زمـان چـه اشـنا نـه وینم بیمـار شـم — پـه جهـان کښـې بینـوا زار و نـزار شـم
د پریشـان خـاطر ارام مـراد مـې یـار دی — که بی یـاره بـل هـوس لـرم زه خـوار شـم
ګهـی مست پـه میخانـه کښـې افتـاده یـم — ګـه صـوفی پـه نمـاز ودرم هوښـیار شـم
د اشـنا د درګـاه خـاوری بـه پـری نـږدم — د تهمـت پـه سـنګ کـه زر ځلـه سنګسـار شـم
چـه نظـر مـی د دلبـر پـه جمـال وشـی — هغـه دم لـه خپـل وجـوده پـه فـرار شـم
د وحـدة پـه مقـام ځـان یـواز وینـم — چـه نظـر مـی پـه کثـرت وشـی بسیار شـم
لـون لـون بـازی کـړم لـه خپلـه مخـه — ځنـی ځـای ګـل لطیف چیری تیز خار شم

دوهمه نمونه

د هــــر چـــا مینـــه وطـــن دی — حـــب وپشـــلی تـــن پـــه تـــن دی
چـــه د عشـــق پـــه تیـــغ شـــهید شـــی — خونبهــــــائي پــــــاك دیـــــدن دی
د عاشـــق پـــه دا عـــالم کښـــي — لـــوی هنـــر د ســـردادن دی
چـــه یـــار مـــخ ورځنـــی پـــټ کـــا — هغـــه دم ئـــې ځنکنـــدن دی
دلبـــــری کـــــوی شـــــرینه — تهمـــت ولـــی پـــه کـــوهکن دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسیده هغه ته وائی   چه ئی پېژندلی من وی
د توحید خورشید نه وینی   خود بین شب و روز لیچن دی
هر مؤمن یو تن یاد شوی   په خطا که په ختن دی

دریمه نمونه

په اخلاص طلبکاریو یو د جلیل دی   چه فرزند قربان په دالار کړ خلیل دی
ژر اسان به ومقام ته ورسېږی   چه ئی بار د ګناه سپك طاعت ثقیل دی
بی هادی پدی خونخواره لاره مه ځه   رهنمای د دی رښتینی لار دلیل دی
معرفت لره ئی هر سړی پیدا کړه   د دنیا طالب شو ډېر د حق قلیل دی
د کلام په معنی هر څوك نه پوهېږی   د زبان لوستن اسان ګران ئی تاویل دی
لوی لښکر ئې د نمرود د جش مات کړ   د مولاسپاهی هلاك بق ابا بیل دی
هر عاشق چه دلبر مخ ورته ښکاره کا   که له سر او ماله تېر نشی بخیل دی

څلورمه نمونه

په ظاهر باطن چه ګوری سبحان یو دی   صورتونه ډېر لیده شی جانان یو دی
د کثرت په حسابو نو غلط مشه   مومنان هر څو انبوه دی ایمان یو دی
په صدف کښې در خالص په مار کښې زهر   بارنده په هر ځای ابرنیسان یو دی
رنګ رنګ ګل ځنی پیدا شی په پټی کښې   چه ګیاه پری زرغونېږی باران یو دی
که لښکر حشم ئې ډېر لیده شی څه شو   چه په حکم ئې عمل شی سلطان یو دی
د معشوق عاشق جامه واغوندی راشی   عشق باقی شاهد مشهود بی ګمان یو دی
پری مؤمن کافر ماهی چندخه زیست کا   پاك دریاب بېحده لوی بی پایان یو دی
د مجاز په څو څادرو ئې مخ پټ که   د دولت د زړه انیس پټ عیان یو دی

پنځمه نمونه

زه اول چه له وحدته په کثرت شوم   د ناسوت عالم مې وکوة په حیرة شوم
هیڅ له ځانه خبر نه وم چه زه څه یم   د کثرة په ډېر رنګو کښې غلت شوم
لاس او پښې مې غورځول په تاریکۍ کښی   په غفلت له خپل وجوده په غیرة شوم
بی بدنه مې بازی کړه په ډېر کاله   پاك مولا اراده وکړه په صورت شوم
ناګاه نمر د معرفت را باندی وخوت   سر تر پایه سره یو ښکلی وحدت شوم

پادشاهی مې د دنیا په نظر هیڅ ده
مستغنی د درویشانو په صحبت شوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې څو نمونو به معلوم شوی وی چه دولت څنګه شاعر و او د شعر په شپیلۍ کښې ئې څه ویل؟ د ده په عارفانه سندرو کښې هماغه د میرزا عارفانه حیرت، صوفیانه وحدت، یو بل ډول مینه او بل راز عشق اورو، مګر د میخانې مستی، د تهمت په کاڼو سنګسارېدل، د شیرینی دلبری هم یادوی او لږ څه د صورت بنایست ته مایل او قریب معلومیږی لکه چه د دی لاندینی شعر له اشارت او اقتضا ځخه ئې هم څه نه څه دغه مطلب ځرګندیږی:

شعر دا دی:

څـــه نیکبخـــت هغـــه آدم دی	چـــه تـــا ســـره همـــدم دی
هــر چــه تــه ئــی همنشـین ئــی	بــی تــا نــور چــه غــواړی ګــرم دی
د بـــاغ ســروه دی خجـــل کـــړه	لـــه الـــف دی قامـــت ســـم دی
دواړه کونـــه پکښـــې ویـــنم	مـــخ دی عـــین جـــام جـــم دی
چـــه دی نـــه ویـــنم کـــه عیـــدوی	هغـــه ورځ زمـــا مـــاتم دی
بنـــه دیـــدن دی رښـــتیا وایـــم	د زخمـــی زړونـــو ملهـــم دی
چـــه مـــی زړه لـــه غمـــه خـــلاص دی	هغـــه هســـی ســـاعت کـــم دی
جانبـــازان پکښـــې ګـــډیږی	عشـق خـونریز بـې حـده یـم دی
نـــور عـــالم پـــه ښـــادی ویـــاړی	د فقیـــر بخـــره تـــل غـــم دی
پـــه باطـــل بـــد نظـــر نـــه کـــا	چـــه د حـــق پـــه لـــوری خـــم دی
پـــه هـــر څـــه چـــه څـــوك مـــین وی	هـــم هغـــه د ده صـــنم دی

په هر صورت د دغه یوولسم قرن په شعراو د میرزا یا دولت په شاعری کښې سره له هغو روښانه افکارو او عرفانی تجلیاتو د جمال او عشق ستاینه او اغیزه هم وینو او پوهیږو چه دوی که هر څه وائی بیا هم شعر وائی او عشق د جمال ستائی، دوی هم بینائی په زیبائی باندی شیدا بولی او د لاله د زړګی په دا غونو باندی لکه د پسرلی وریځی اوښکی تویوی، که څه هم په نظر کښې ئې ټول عالم پروت دی او هر څه وینی مګر ښادی ئې د اشنا په دیدن ده او په هر څه کښې د خپل یار ننداره کوی د همدی لامله په ګلزار هم ډیره مینه کوی او د سترګو له روزنه د زړه شفر بولی، د یار دیدن خپل حقیقی ژوندون ګڼی او بی دیداره یو زمان هم نه پائیږی- کله چه د جمال په ننداره شی له خپل وجوده هم فرار کوی، مینه لکه وطن داسی بولی او محبت د انسان یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

عمومی قسمت شمیری، عشق باقی ګڼی او شاهد و مشهود هم یو بولی، د خپلی محبوبی مخ ته جام جم وائی او دواړه کونه پکښې ګوری دا خبری که هره معنی ولری او د دوی په نظر کښې هر څه چه وی بیا هم د ښکلیتوب او عشق له محیط نه اوزی او هماغه شی معلومیږی چه ټول شاعران ئې د شعر روح او جوهر یا هیولی بولی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ختکو دوره

خوشحال ختک چه هم پخپله د پښتو یو لوی شاعر او د پښتنو لوی سړی یادېږی او هم د پښتو د ډېرو شاعرانو پلار او نیکه دی د پښتو د شعر د یوی نوی دوری شروع کوونکی هم دی چه د پښتو په شعر کښې ئی ښکاره تاثیر کړی او د پښتو د شاعرۍ هنګامه ئې زیاته توده کړی او ډېر شاګردان او پیروان ئې هم پیدا کړېدی – کوم شاعران چه د ده خپل زامن او نمسی دی پنځلس یا شپاړس تنو ته رسېږی چه په زامنو کښې ئی لکه عبدالقادر خان، اشرف خان، صدر خان او په نمسیانو کښې ئې لکه علیخان او کاظم خان شیدا د دیوان خاوندان او غوره شاعران تېر شویدی.

د پښتو د شعر افتتاح چه د روښان پیروانو په یوه خاص عرفانی ډول کړی وه خوشحال پکښې د کم و کیف په لحاظ بسط و انبساط پیدا کړ، هغه غوټۍ چه په هغه وخت کښې ئې خپلې پاڼی نه وی پرانیستی پدی وخت کښې وغوړېدې او د پښتو د بڼ خاموشی ئې د بلبلو په چغهار ماته کړه د ژوندانه نغمې له هری خوا پورته شوې، څه چه د شعر دپاره لازم او ضرورو، هغه ټول پیدا شوه او هر راز غزلونه وویل شوه، د مینی او عشق سندرې په ډېری بی پروائی میدان ته را ووتلې او د پښتنو ځلمو په اتڼ کښې د شعر اواز سره د تورو برېښنا هم وبرېښېده، د ننګ او غیرت خبری په شعر کښې را ووتلی او بی ننګو ته هم ډېری تانی ورکړی شوی.

د پښتو په شعر کښې د پښتو نولی روح له همدغه وخت حلول وکړ او په ډېر قوت پکښې حماسی رنګ ښکاره شو. چه د ملکیار له حماسی سندرو څخه فرق لری او په ملی احساساتو مبنی معلومېږی.

دا دوره د یوولسم قرن له نیمائی نه شروع کېږی او په دغه وخت کښې د ختکوادبی کاروان د خوشحال په مشرتوب او سالارۍ د خیبر او تیرا له غرونه هغه خوا را پیدا کېږی چه له مغلو او مغلوالی سره په شعر او توره دښمنی کوی او د پښتنو احساسات د پردو په مقابل کښې را وېښوی یا په بل عبارت هغه کارونه چه فردوسی یوازی په شعر کښې کړیدی دی ئی په شعر او توره کوی.

دې ستر قاید او د پښتنو ملی مشر ته یوازې شاعر نشو ویلی ځکه چه د تاریخ په افق کښې ئې د اسمانی هلال غوندې سپینه توره هم ځلېږی – یوازی توریالی او ننګیالی هم ورته نه ویل کېږی ځکه چه خواږه او خوندور اشعار هم لری.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هو! خوشحال د پښتنو هغه بلبل دی چه په دا ئودی نغمو کښې ئې مسیحائی اثر پروت دی او د بلبلو په ژبه خپل کام ته د پښتونولۍ او ننګ و غیرت سندری وائي.
خوشحال یوازې په پښتنو کښې نه بلکه په دنیا کښې هم بنائی داسی نظیر ډېر کم ولری چه څوك ئې په توره او قلم کښې ښه قضاوت ونکړی شی چه کوم صفت پکښې غالب دی او په کومه خواکښې ډېر غښتلی او پهلوان بلل کېږی.
مونږ ده ته انصافاً ویلی شو:

برق د سپینې تورې د ادب ښکلی رڼا سره
تا یوه فانوس کښې جمع کړی په رښتیا سره

پخپله دغه نومورې توریالی شاعر هم خپل ځان همدغسی معرفی کوی او وائي:

زه هغه سړی یم چه قلم واخلم په لاس — ناظر مې عطاردوی چه به څه کښې په قرطاس
نایب دی د تقدیر زما تدبیر په مصلحت کښې — صایب دی زما فکر د هرامر په اساس
د تورو په میدان کښې چه سودا وی د سرونو — هغه زمان مې ګوره تل به سوروی زماا س

دا د توری او ادب پهلوان یا په بل عبارت د قول او عمل خاوند چه د جنګ او جګړو په میدان کښې مهیبه ښه لری، د ښکلیتوب و جمال د ننداری په وخت کښې د پتنګ بیتابی او د بلبل ناقراری لری – کله لکه یو ننګیالی پښتون د جنګ او جګړو په ډګر کښې وائي:

د افغان په ننګ مې وتړله توره
ننګیالی د زمانی خوشحال خټك یم

په بل ځای کښې د عشق او مینی له اثر لاندې راځی او پدې ډول له نام و ننګه خپله بی پروائی ښکاره کوی:

د ناموس خبرې مه کوه خوشحال ته
عاشقان له نام و ننګه بی پروا دی

هو! د خوشحال زړه لکه یو ګلاب له ډېری نازکۍ سره تېره اغزی هم لری او په شنو پاڼو کښې سور او رنګین معلومېږی همدغه سبب دی چه په یوه مصرع کښې خپله توره تېره کوی او په بله کښې ولول زلفې پدې ډول یادوی:

توره چه تېرېږی خو ګذار لره کنه
زلفې چه ولول شی خو خپل یار لره کنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشحال د پښتو او د پښتنو هغه شاعر دی چه وروسته تر یوه ادبی خزانه چه د پښتو د شعر د ضعف او مړاوی توب دوره ورته ویلی شو، دی لمړی سړی دی چه د شعر هنګامه ئې توده کړی او د یوه ادبی مجدد حیثیت ئی موندلی دی لکه چه دا مطلب دی پخپله هم پدې لاندې بیتو کښې بیانوی او د ځان په ښودنه کښې وایي:

چه د شعر شاعر په مذکور وشو — څه خو غوړ باسه زما په حسب حال
قصیدې لرم غرالـه هره بابه — په حکمت په نصیحت کښې مالا مال
په تعریف د دلبرانو غزلونه — په صفت د سترګو وروځو زلفو خال
طبیعت مې عطائی نه د تحصیل دی — که خبریم د املا په استعمال
په فارسی ژبه که نور تر ما بهتر دی — په پښتو ژبه مې مه غواړه مثال
بندو بست د پښتو شعر ما پیدا کړ — ګنېه شعر د پښتو و، غیر سیال
نه ئی وزن نه تقطیع نه ئی عروض و — دوه مصری ئې د خفیف بحر دوه طال
د غزل نه ئې مقطع نه ئې مطلع وه — نه صفت نه ئې تشبیه نه ئې مثال
مګر زه ئی چه ګویا په شاعری کړم — پښتانه ئې پوهول ایزد تعال
په دا بند و بست به نور تر ما بهتر شی — پس له ما چه کا د شعر قیل و قال
ګلستان زما د نظم شګفته شو — پری وهی شیدا بلبله پر و بال
ګلدستی ئې لور په لور په ملك خپری شوې — تر کابله تر کشمیره تر بنګال
هر مضمون ته چه د زړه توجه وکړم — طبیعت ئې راکوی په استعجال
درست دیوان مې لکه باغ د علم ګنج دی — پکښې هر رنګه ګلونه هر نهال
د دیوان که مې بیت بیت سره حساب کړی — تر خلویښت زره په تېر شی په سړکال
په غزل په رباعی مې زړه مین دی — چه مداح یم د دلبرو د جمال
په محشر به مینه وړمه د سنګدلو — که پیدا درنېږی تله د اعمال
زه مداح د هېچا نه یم بې د ښکلو — د بل چا په صفت نلرم یو قال
په ابا او په اجداد خان و سردار یم — کارنامې لرم د جنګ او د جدال
پلار نیکه مې شهیدان دی ګورته تللی — پښتا پښت مې هنر دا دی آل په آل
که د جنګ د پرهارونو درته وایم — چه له درده مې په تن و لکه خال
یو پرهار به مې لاروغ په وجود نه و — بل پرهار به مې په تن شو یا په ډال
چه قضا د سړی نه وی سړی نه مری — که ئې درست وجود په غشو شی غربال
دا همه زما د توری صدقه ده — پښتانه چه پرګنی خوری سیورغال

خدایه هومره مهلت ورکړه په دنیاکښې
چه کاږه کارونه سم کاندې (خوشحال)

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو ځنګه چه خوشحال خان پخپله وائی د پښتو د عروضی شعر په لاره کښې ده ډېر کار کړی او پخپل وخت کښې ئې د پښتو په شعر کښې ساری نه درلود، مګر د پښتو د شعر آینده ورته ښه ښکارېده او له ځانه بهترو شاعرانو ته منتظرو، بې له ښکلوئې د بل چا مداحی نه کوله او د سنګدلو معشوقو مینه ئې محشر ته هم د خپلې تلې د درنښت دپاره وړېده – په دیوان کښې ئې هر راز ګلونه او نهالونه شته او د شعر ګلدستې ئې تر کابل او کشمیره رسېدلې دی. د نظم ګلستان ئې هماغه وخت غوړېدلی و او شیدا بلبلې پرې تېرېدلې – طبیعت ئې د مضامینو په ورکړه کښې په ډېره بیړه ورسره مرسته کوله او د دیوان بیتونه ئې تر ځلوېښت زرو زیات و، مګر د جنګ پرهارونه ئې هم په تن لړنه و، او پښت تر پښته ئې دغه د سربازۍ هنر درلود – نو هر کله چه خوشحال سره له شعره د توري او ننګ و غیرت خاوند هم و، او سر و کارئې له جنګ او جګړو سره و، طبعاً د ده په شعر کښې هم د ننګ و غیرت خبرې خورا ډېرې دی او د پښتنو د احساساتو تحریك پکښې زښت ډېر لیدل کېږی بلکه همدغه شی د ده د شاعرۍ اصلی او اساسی برخه ګڼل کېږی.

که مونږ د ده ټول هغه اشعار را ټول کړو چه د پښتنوالی او ننګ و غیرت تبلیغ پکښې دی یا د ده فخر او حماسه بلل کېږی نو یو لوی کتاب ورځنې جوړېږی او پدې فصل کښې نشی ځائېدلی، ځکه په یوځو مثالو او نمونو اکتفا کوو.

یو ځای پخپله یوه قصیده کښې خوشحال خان د خپل ځان او خپلو ملګرو توره او توریالیتوب پدې ډول بیانوی:

پښتنو ځلمیو بیا لاسونه سره کړه
لکه باز منګولی سرې کا پخپل ښکار

سپینی تورې ئی ګلګونې کړی په وینو
په اهار کښې شګفته شو لاله زار

د خیبر دره ئې سره کړله په وینو
په کړپه ئی هم روان کړ دندوکار

ترکړ په تر باجوړه سمې غرونه
په لرزه په زلزله شوه په بار بار

په هغه لوری چه کېږی پنځم کال دی
هره ورځ د سپینو تورو خرپهار

درست پښتون تر قندهاره تر اټکه
سره یو د ننګ په کار پټ و اشکار

ګوره څو جنګونه وشول په هر لوری
خو د ځینو پښتنو نشته څه عار

اول جنګ د لوړی شا د تهتروو
چه ځلوېښت زره مغل شوه تار په تار

خویندی لوڼه ئی په بند د پښتنو شوې
اس اوښان هاتیان الجه قطار قطار

دوهم جنګ میر حسینی په دوآبه کښې
چه ئی وټکېده سر لکه د مار

بیا له پسه د نوښهر د کوټ جنګ و
چه مې وکېښ تر مغلو خپل خمار

چه زما په یاد دی لوی جنګونه دا دی
د هلکو په هر لوری نشته شمار

(c) ketabton.com: The Digital Library

همیشه فتح و نصرت دی لا تر اوسه
پس له دې ده بیا تکیه په کردګار

اورنګ زیب راته یو کال وشو چه پروت دی
په صورت خوار و حیران په زړه افګار

خزانې د هندوستان دی را خپرې شوې
سره مهران دی ننوزی په کهسار

دا د هېچا په اتلس فکره نه و،
چه به دا کارونه شی پیدا دیار

بله هېڅ لیدله نشی پیدا مینځ کښې
یا مغل د منځه ورك یا پښتون خوار

پیدا هسی وخت چه وخت د نام و ننګ دی
دا بی ننګه پښتانه کا څه رفتار

پښتانه چه نور څه فکر کا نا پوه دی
بی له توری خلاصی نشته په بل کار

افریدی مهمند شنواری ګوره څه کا
د مغلو لښکر پروت پر ننګرهار

زه تنها پکښې په غم د نام و ننګ یم
یوسف زیه فراغت په کښت و کار

مرګ زما په پوهه ښه دی تر ژوندونه
د عزت سره چه نه وی زیست روزګار

همیشه به په جهان کښې ژوندون نه وی
د خوشحال ختېك به پاته شی یادګار

که مونږ د خوشحال په دیوان کښې غور وکړو او ټول اشعار ئې وګورو داسې راته ایسی چه دغه توریالی شاعر د ننګ و غیرت او پښتونولۍ په فکر کښې دومره ډوب دی چه په عاشقانه غزلو، د ځوی په مرثیه، د ګلو او ګلزار په ستاینه او خپله هره نغمه کښې دغه اصلی مضمون ځایوی او هېڅکله د تورې او ننګ خبره له خولی نه غورځوی، وګورئ! یو ځای د خپل ګران ځوی نظام نومی د مرګ ژړا پدی ډول کوی:

څه دا غونه ږدې په زړه باندې فلکه
چه نظام دی له ما بېل کړ خوا ئی ډکه

په لحد کښې هغه مخ خورې په چنجیو
چه د هېچا پرې پېزو نه وه ځوانکه

کشکی ځوان د پښتانه په ننګ کښې مړاوی
نه چه ګوره لره روان شو له تلتکه

چه د کام په ننګ کښې ومړ هغه ځویه
په عالم کښې د خپل پلار غاړه کا لکه

په بال ځای کښې له خپلی معشوقی او لیلی سره داسې خبری کوی چه د سر ښندلو او خونخوار لارو، د خون او قصاص کلمات ورځنی اوریدل کیږی او سړی ښه نه پوهیږی چه دی اصلاً خپله مینه او عشق و محبت ښکاره کوی که د خپل شجاعت او زړورتوب سندری وائی لکه پدې لاندې غزل کښې:

که زه نه وای عشق به تا لره بلل څوك
په پالنګ به دې دا هسې درختل څوك

واړه عشق دی چه ئی سر راته ګیاه کړ
ګڼه زه په ځان مین د سرښندل څوك

بدرګه که محبت را سره نه وای   یك تنها به په خونخوارو لارو تلل ځوك
ته مې وژنه د قصاص اندېښنه مکړه   د خپل خون په توربه ونیسم یو بل ځوك
تا پخپله سپینه خوله خوشحال ته ورکړه   ګنه دی دا هسې شوندې ښکلول ځوك

که چېرې کومه نوی تشبیه روا وی او د چا له تقلید لاندی رانشي ویلی شم چه خوشحال خټك د لوړو غرو باز دی چه د بلبل عشق پکښې حلول کړی او هماغه نغمه خدای ورکړېده.
یا په بل عبارت هغه بلبل دی چه د ښکار تېری منګولی هم لری. خوشحال که څه هم ټول عمر د جنګ او جګړو په سره اور کړېدلی دی بیا ئې هم د شاعرۍ آب و تاب نه دی بایللی او نه ئې خپل لطیف ذوق ورك کړیدی لکه چه دا مفهوم دی پخپله هم پدی بیت کښې په شاعرانه ډول داسی ادا کوی:

که هر څو ئې په سره اور کښې لولپه کړی   د یاقوت د اوبو ډار د ګداز نشته

مګر دومره شویدی چه د ده په عشقی سندرو کښې حماسی ټکی او شجیعانه روح هم پیدا شوی او یو پښتنی رنګ ئې ورکړیدی د مثال په ډول ئې دا لاندی غزله وګورئ:

که نیولی زرکه باز پرېږدی له چنګه   زه به هم له لاسه پرېږدم شوخ و شنګه
ورپه ورکلی په کلی پسی ګرزه   درویزه که د دیدن مومی ملنګه
ګل که هرڅو پیدا باغ کښې ښایسته دی   که ئی وینې بیا اغزی لری له خنګه
ځودې توان رسی په لوی دریاب کښې ګرزه   په بیله کښې دې زوال وینم نهنګه
عاقبت به ککری وربانده کښېږدی   ترخراغ چه کین اوښی ګرزی پتنګه
هغه یار که په پالنګ راسره نشته   دا هم شکر چه ئې بوی ځی له پالنګه
چه ئی زړه دمعشوقو په مینه مست شی   د هغو سړیو څه له نام و ننګه
دغمزی په تیغ ئې خوښ نه ئی خوشحاله   مړنی په روغ صورت نه ځی له جنګه

پدې غزله کښې اغاز او شروع پدی ډول شوېده چه دغه پښتون او ښکاری عاشق خپل ځان لکه یو باز داسی ګڼی او خپله شوخ وشنګه معشوقه له هغې زرکی سره تشبیه کوی چه د باز په منګولو کښېوتلې وی- په بل بیت کښې که څه هم د دیدن په درویزې پسې ځان ملنګ کوی او توره یا خانی هغه پلو ړدی مګر ببرته ورته ځان نهنګ معلومېږی او یو لوی دریاب ئې په نظر کښې ګرزی. وروسته تر دی چه بیا د حسن او جمال ډیوی ته ګوری نو ککرۍ ایښودل او د غمزی په تیغ ځان زخمی کول ورته ښه ښکاره کېږی او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل مړنتوب په تقاضا له دغه جنګه روغ صورت تلل ورته ښه نه ښکاره کېږي. همدغه شان په یوه بله غزله کښې وائي:

په څه دود ئې ځای نیولی ستا تر څنګ دی — د رقیـب خبـره مـه منـه بـدرنګ دی
زه چه ډېر ډېر ستا له ډېره جوره ژاړم — تردوو چشمو مې چشمه بحر د ګنګ دی
ښاپیریه دی په هورته هورته ګرزی — نن پدا لوری د ستا د با هوشرنګ دی
لاس ئې مه پرېږده له لاسه خولې ئې واخله — پرېوتلی په یاغی راجا قلنګ دی
په زړه مینه محبت په خوله کنځل کا — چه عجب زیبا د دوه مینو جنګ دی

وګورئ! پدې غزله کښې لمړی ځل ځان له ډېره جوره دومره ژړاند ښئ چه د ګنګ بحر ورته هېڅ دی مګر په آخره کښې د خپل هغه اصلي خوی او طبیعت په اثر کښې له یاغي راجا نه قلنګونه اخلي او هغه جنګ چه د خولې اخستلو په وخت کښې ئې له خپلې مینې څخه وینې زیبا بولي او بې له جنګه خپله غزله نشي ختمولی.
دغه شان د ده په اکثرو غزلو کښې سره له عاشقانه نیازه د زور او قوت توری او ټوپك ننګ و غیرت، شجاعت او سربازۍ خبری هم اورېدل کېږی مګر د غزلو آب و تاب ئې په ځای وی او نه ورځنی ببخونده کېږی، نو ویلی شو چه دا د توری او رزم شاعر په غزلو او بزمی سندروکښې هم د استادۍ حق لری او د ستایلو وړ دی ځکه چه دی د مینې او عشق له پانګې چه د شعر حقیقي سرمایه ده هماغسې برخه لری لکه چه د پښتونولۍ او ننګ و غیرت په دنیا کښې ئې لری او څنګه چه د پښتونولۍ له عالمه خبر دی هماغه شان له عشق او مینی، مې او ساقۍ، سوز و ساز او عاشقانه دردونو سره هم آشنا دی د همدې لامله وائی:

چه څه درد د عشق لری تری به ځاپرم — که مومن دی که کافر دی که جهود
چا به بې د عشق له کاره بل کار نکړ — د خوشحال د خولې ویل که چا منلی

هو! دا توریالی عاشق مونږ ته پخپل عجیب و غریب ژوندون کښې هر هر څه راښئ او په حیرت کښې مو اچوی چه دغه راز عاشق او په جمال مین سړی څنګه دومره نورو چاروته وزګارېږی او د زمانې ننګیالۍ ورځنی جوړېږی یا په بل عبارت څنګه د دغومره سخت او کلك زړه خاوند څخه دغسې شاعر جوړېدی شی. همدغه یو سړی دی چه کله سپاهی، کله شاعر، کله مبلغ او کله صوفی کېږی هم. په ځینو ځایو کښې وائي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـــه جهـــان د ننګيـــالی دی دا دوه کـــاره　　يـا بـه وخـوری ککـری يـا بـه کـامران شـی
تـــر مطلوبـــه پـــورې شـــرط د رســـېدو دی　　کـــه تمامـــه لار الـــوده شـــی پـــه وينـــو
کـه پـه تـوره ئـې جـواب ورکـړی مـردی ده　　کـه وجـود دی څـوك ازار کانـدی پـه چـوب
کـه آسـمان د ې د مـزری پـه خولـه کښـې ورکـړی　　د مـزری پـه خولـه کښـې مـه پرېـږده همـت

او خپل ځان هم پدې ډول مونږ ته رانښئ:

هـــر ملـــخ د ســـربازی لـــه هنـــر څـــه زده　　چـه پـدا هنـر کښـې سربنـدی پتنـګ دی
لا تـــر اوســـه ئـــې مـــاغزه پـــه قـــرار نـــه دی　　چـا چـه مـا سـره وهلـی سـر پـه سـنګ دی
لا پـه خـوب کښـې پـه لـرزه پرېـوزی لـه کټـه　　چـه د چـا تـر غـورږو زمـا د تـورې شـرنګ دی
کـــه پـــدا دوره مـــی ګـــوری هغـــه زه يـــم　　چـه مې داغ پـه خـاطر اېښـی د اورنـګ دی
درســـت جهـــان مـــې ومغـــل وتـــه خيبـــر کـــړ　　ځـای پـه ځـای ئـې پښـتانه وتـه قلنـګ دی
ځينـې څـه لـوئی دعـوی لـرم پـه زړه کښـې　　ولـی څـه کـړم چـه پښـتون واړه بـی ننـګ دی

مګر سر له دی ټولو خبرو کله چه د مينې عالم ته راځې نو بيا وائې:

د خانی د تـورې ځـای نشته پـه عشق کښې　　معشـــوقې وتـــه مريـــی اوســـه خوشـــحاله
کـه تـر نـوم او تـر ننـګ تير شـوم پـروا نشته　　عاشـق هـر کلـه قـدم پـر ننـګ و نـام ږدی
د عاشـــق لـــه نـــام و ننګـــه ســـره څـــه دی　　څـه مـی غـم کـه اشـنا مـومم پـه پېغـور کښـې

اوس به مو پېژندلی وی چه زمونږ دغه نوموړی شاعر د عشق په کوڅو کښې بل څوك دی او بل سړی ورځنی جوړېږی څوك چه په رښتيا شاعر وی او شاعرانه مزاج لری هغه په شعر کښې همدغومره رنګونه لری او په وينا کښې ئې هر هر څه پيدا کېږی، کله لکه يو هوښيار سپين ږيری خلقو ته نصيحتونه کوی او کله لکه مجنون د لېونتوب صحرا ته اوزی، يوه ورځ د دنيا په لوړو ژورو، تورتم او رڼا، لمر او سپوږمۍ، باد و باران کښې فکرونه کوی او د يوه صوفي يا فلسفی ګمان پری کېږی مګر بله ورځ خان او ملك شی چه د جنګ و جګړو او ننګ و غيرت خبرې کوی.
که دغسی سړی مو کله نه وی ليدلی راشئ خوشحال خان ختك پخپل شعر او ديوان کښې وګورئ او ورته ښه ځير شئ، د ده په وينا کښې سړی ته هر هر څه معلومېږی او سړی پری هر ګمان کولی شی، څوك به ئې د ځينو خبرو په استدلال د صوفيانو په ډله کښې شمېری او ځينې به ورته فلسفی وائی څوك به ئې يو څه بولی او څوك بل څه مګر

(c) ketabton.com: The Digital Library

که سړی ورته شاعر ووائي او يو رښتياني شاعرئی وبولی دا نوم د ده په ټولو وېناؤ او ټولو اشعاو ښه صادقېږی او هېڅ اعتراض نشي واردېدلی ځکه چه شاعر همدغه معنی لری چه د هر چا له حال او زړه نه خبر شوی وی او په دغو ټولو خبرو پوهېږی یعنی کله د ښادمنو په خندا او کله د غمجنو په ژړا قسم خوری په یوه بیت کښې د اسمان ننداره کوی او په بل کښې زمکی ته را ښکته کېږی، کله غم او کله غمخور شی، په یوه مصرع کښې ئې آه او په بله کښې خوشحالی وی.

يو ساعت د دنيا بی وفائی بيانوی او بل ساعت د اميدواری سندری وائي. که چېرې د خوشحال خان ديوان ولټوو، دغه راز ټولی خبری پکښې پيدا کولی شو او راته معلومېږی چه د شاعر په وينا کښې هر رنګ خبری پيدا کېږی، د ده د جنګ او جګړو خبری او د مينی او محبت سندرې خو مو د نمونو په ډول واورېدلی، اوس ئې څه عرفانی سندری هم واورئ چه د فلسفی او تصوف رنګ و خوند پکښې لږ لږ ليده شي.

لمړنۍ نمونه

دریاب څه د جالی دپاره نه ځی که څوك وائی — پخپله رضا درومی جاله هم ځان سره بیائی
په غرونو واوری اوری بارانونه په ملکونو — له هېچا خبرنه دی چه په مونږه هم څوك پائی
په دولس برجه ګرزی نمر پوره په دولس میاشتی — په دا خبردارنه دی چه صیفی دی که شتائی
په درست جهانکښې ګرزی باد حیران په څلور کنجه — په هر لوری چه ګرزی نا خبر چه څه پیمائی
مېوې غلې ګلونه ځنې رنګ رنګ نعمتونه — له مځکی پیدا کېږی مځکه پروته ګل ولائی
څلور واړه عنصره چاکران دی ای خوشحاله — چاکر هغه خدمت کا چه صاحب باندی فرمائی

دوهمه نمونه

خلق نادیده دی په خبرو پسی ځغلی — ځار تر عارفانو چه په حال دی پوهېدلی
دواو یا مذهبه پکښې هومره قیل و قال — واړه سرهوا پخپل مطلب پسې دی تللی
ډېر دی کتابونه مشتمل په ډېرش حرفونه — کل واړه که ګوری له الفه دی زوولی
سل هی سل سیبه چه تی مات په یوه ځای کړی — سل به بلل نشی سره یو دی مالیدلی
واړه نور د لمر دی هم د ننه هم د باندې — هر چېرته دا نوردی په هر ښهر په هر کلی
زه خوشحال خټك یم درندانو په مذهب — نور ویل می نزده مختصر دی ما لیکلی

دریمه نمونه

وزیری له نوحه د طوفان په موج فناشی — زوی د اذر وموومی له ناره نه نجاة
کار د بل حکیم دی چه څه کاندی هغه کېږی — واړه سر درګم دي دا ابا دا امهاة

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپل د ساعت د طبیعت دی که د نور څه　　نیك زیږی له بدوله بد ذاتونه نیك ذات
هومره علم زده کړی چه پرښتوته سبق ورکړی　　بیا هم خبر نه وی د جهان په ترهات
رددی که مقبول دی که معقول که نا معقول دی　　ګوره نندارہ کړه تر دادم مه وهه زیاة
سر په سجده کښیږدی وائی نمونځ کوم خوشحاله　　زړه ته نظر نکړی پکښې څو لات و مناة

څلورمه نمونه

دا چه وائی چه دا بد کړی یا دا ښه کړی　　که رښتیا وایم زه نه یم واړه ته کړی
څه چه اوس و واړه خلقو ته رسیږی　　چه دې کړی په ازل دی هغه کړه کړی
په یوه مځکه یوه باغوان کرلی　　عباسی ګلونه زیړو سپین ورسره کړی
د سحر ګټنه ډیره ده تر هر څه　　ځینې ځینې ورته ویښ ځینې اوده کړی

الوده لړلی درغی درګاه ته
هیڅ می نزده چه بد حال د خوشحال څه کړی

خوشحال که څه هم په شعر او ادب کښې د هر راز مضامینو خاوند دی او په دیوان کښې ئې هر راز موضوعات پیدا کیږی چه ځینې کسان به پکښې تصوفی مسایل پیدا کوی او ځینې به پکښې علمی شواهد وومومی، څوك به ئې یو اخلاقی معلم او مربی بولی او بعضی به نور نور نومونه پری ږدی مګر وروسته تر یوه عمومی نظره هر چاته معلومیږی چه دی اصلاً د پښتو یو رزمی شاعردی او په اشعارو کښې ئې د نارینتوب او ننګ و غیرت روح ډیر ځلښت لری. پدی کښې هیڅ شك نشته چه خوشحال یو پیاوړی شاعر او په ټوله معنی د پښتنو شاعر دی ځکه چه دی خپل شعر او شاعرانه طبیعت له پښتنو نه دی بېل کړی او کوم بل عالم ته ئې نه دی بېولی، ښائی چه مونږ په پښتو کښې ځینې ډیر ښه شاعران پیدا کړو چه د محض شاعریت په لحاظ به ډیر لوړ مقام لری مګر په شعر کښې به ئې د پښتونولۍ مضاهر نه وی او د کلام له روح او خصوصیت څخه به ئې دا نه معلومیږی چه دا پښتون شاعر دی او د پښتنولۍ له افکارو سره د شعر او شاعری دنیا ته راغلی دی مګر د خوشحال شاعری داسی نه ده او د ده پښتنواله د ده په شعر کښې لکه لمر ښکاره دی، د همدی لامله د پښتو لوړه ادبی جایزه د ده په نامه ورکول کیږی او دا امتیاز په ټولو پښتنو شاعرانو کښې یوازې د همده په برخه شویدی ځکه چه د ده اشعار لفظاً او معناً، فکراً او روحاً د پښتو اشعار بلل کیږی او د پښتنو روحیات او پښتنی تخیل پکښې له ورا ځلیږی- که فرضاً کوم مقتدر شاعر د ده دیوان په بله ژبه واړوی او له پښتو قالب نه ئې وباسی بیا ئې هم خلق پیژنی چه د یوه پښتون خبری دی او په پښتو اړه لری د ده په اشعارو کښې علاوه له پښتنی روح او فکر څخه ډیری نوری خبری هم شته چه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتنو حال و احوال او خوی و خصلت څرګندوی، ځینو پښتنو ته بد وائی او د ځینو ستاینه کوی، د ځینو قومونو یو راز عادات او د ځینو بل راز خویونه ښئی چه پدې باب کښې کله کله ښېرې او قیافې هم بیانوي او خبره ئې هجوی ته رسېږی ځکه چه دا زورور شاعر پخپل تنقید کښې هم پوره زړورتوب او صریحه لهجه لری چه ځینو خلقو ته پېغورونه او تانې ورکوی او ځینو بی ننګو ته په ښکاره کنځلی کوی چه دلته ئې مثالونه او نمونې ښودل نه نه ایسی او ضرورت ورته نشته.

خوشحال خان که څه هم پخپلو اشعارو کښې یو بی قیده او بی پروا سړی معلومېږی او داسی ایسی چه ده به د ښکلو په مینه او حسن پرستۍ کښې نور هر څه هېر کړی وی مګر سره له دی یوه خدائی مینه ئی هم په زړه کښې پرته ده او دغه محبت ئې هیڅ کله نه دی هېر کړی، یو ځای خپله دغه مینه پدې ډول ښکاره کوی:

خدایه که زه تا ته نږدی کېږم په افلاس	زړمې کند په غاړه کړه یو مات کچکول په لاس
ته که پدا خوښ ئې چه خاوند د ملك و مال وم	مال و ملك مې هومره کړی چه تېروی تر قیاس
توان د طاعت را کړه چه اخلاص ورسره مل وی	نه هغه طاعت چه شی په رسم و په لباس
یا بارې کریمه! د خوشحال ختك دا خواست دی	تل د ده په زړه کښې لری ټینګ د دین اساس

خوشحال لکه څنګه چه د پښتنی ننګ د په ځای کولو ارزو لری د خدای د بندګی او اطاعت ارزو هم ورسره ده او په بندی خانه کښې لا دواړه نیتونه پدی ډول ښکاره کوی.

پس له بنده دی دا عزم	د خوشحال د خاطر جزم
یا نیولی مخ مکې ته	یا مغلو سره رزم

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبدالقادر خان ختټک

وروسته تر خوشحالخانه د ده زامنو او لمسیو هم د پښتو شعر په ښه شان پاللی او د دولسم قرن تر آخره پوری د ختټکو د سرشار طبیعت موجونه او څپې نه دی ناستی د خوشحال هر زوی او لمسی د شعر جنډه جګه کړی او مونږ ته ئې په شعر کښې ادبی شاهکارونه پرې ایښی دی چه دلته د اختصار له کبله یوازی د عبدالقادر خان په شعر او شاعرۍ لږه رڼا لوېږی.

عبدالقادر خان د خوشحال خان زوی چه تولد ئی د (۱۰۶۲) په شاوخوا کښې او عمرئی تخمیناً د شپېتو کالو په حدودو کښې معلومېږی د پښتو په شعر کښې یو خوږ دیوان او په پښتو کښې نور ښه ښه تالیفات او آثار هم لری، په شعر کښې ئی ساد ګی او روانی څرګنده ده او د بداعت جنبه ئی هم قوی ده، د ده د شعر مخه د مینی او محبت لور ته زیاته معلومېږی او هغومره چه خوشحال خان پخپل شعر او شاعرۍ کښې حماسی آهنګ درلود، دی ئی نلری، په اشعارو کښې ئې څه ډېره زیاته مبالغه او شاعرانه اغراق هم نه لیدل کیږی، د عشق او مینی اظهار هم په یوه معتدل ډول کوی او پدی باب کښې د خاموشۍ طرفدار دی – دنیا او عالم ورته د جمال مظهر ښکاره کیږی او لکه یو صوفی په هر څه کښې د خپل دلبر مخ او جلوه وینی، له همدغی لاری دی هم د وحدت الوجود فلسفی ته نزدی کیږی او د عشق عظمت د جمال او جلال اثارو ته په یوه ډېر وسیع نظر ګوری. دا مضمون ښائی چه ډېرو شاعرانو ادا کړی وی او په مختلفو پیرایو کښې له نظره تېر شوی وی مګر عبدالقادر خان ئی پداسی ډول بیانوی چه سړی ته بیخی نوی او ناڅکلی مضمون ایسی، پدی لاندی بیتونو کښې ورته ځیر شئ:

دلبر مخ راته ښئ په هر آئین کښې — که په تور کښې جلوه ګر شی که په سپین کښې
ګه په زلفو کښې ځای وکا زړه را کاږی — ګه په سترګو په رخسار او په جبین کښې
کله کله په ترسا کښې مخ څرګند کا — د صنعان په دود ئې وران کاندی په دین کښې
په څراغ کښې تجلا وکاپتنګ ته — بلبلانوته ښکاره شی په نسرین کښې
نور و نارئې د جمال جلال اثر دی — قهر مهر ئې په تریخ او په شیرین کښې
که اثرئې د لبانو پکښې نه وای — نه به و، هومره خواږه په انګبین کښې
لویه خدایه عشق یو څه رنګه لوی شی دی — چه ئې ځای نشی په چرخ او په زمین کښې
په هر څه کښې ګوره یار عبدالقادره — که دی نشته شك ګمان پخپل یقین کښې

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې شعره دومره معلومېږی چه د ده په نظر کښې جمال او ښکليتوب، عشق او مينه دغه شی نه دی چه عام خلق ورته ګوری او تعبيرونه ورځنې کوی بلکه د عرفان او تصوف له لوری ئې ورته کتلی او په شعر کښې ئې عارفانه کيف پيدا شويدی.

په يوه بل ځای کښې هم په يوه سندره کښې لمړی ځل خپل عشق سړی ته داسی ښيئ چه کومه ښکلی او دلبره معشوقه په مخ ورغلی ده او ده زړه پری بايللی مګر په اخره کښې معلومېږی چه دی په يوه مجهوله ليلی مين دی چه يوی برېښنا غوندی ئې ترسترګو شوی او بيا ورکه شوېده چه دی ورځنی هېڅ خبر نه دی او نه پوهېږی چه ځمکی ته ولاړه او که آسمان ته وختله؟ څه شوه او چيرته ولاړه؟ سندره دا ده:

په لاره تلمه په مخه راغله يوه دلبره پری رخساره
د نمر په شانه لا تری روښانه په ښکلی مخ وه هغه تکاره

بی ميومسته خوله نيست وهسته ډکه له نازه خالی له نيازه
سر تر قدمه ثابته روغه له هره عيبه پا که ويزاره

مخ ئې ځرګندو نظر پرې بندو، د مخ شغلی ئې د مخ حجات وې
په خيال خيال تلله نظر ئې نکړ، هرګز و چاته له کبرو عاره

له ما غايبه لکه برېښنا شوه په مځکه لاړه که په سما شوه
هېڅ نه پوهېږم چه چيرته دا شوه راته ووايه! ای خبرداره

هوس ئې وېوور غم ئې راپرېښود داغ ئې پيانوی رابانندی کښېښود
مقصود ئی دا دی عبدالقادره اوس پسې ګرزه سينه افګاره

د عبدالقادر خان په عاشقانه غزلو او سندرو کښې سړی د شهوت پرستۍ څه ډېری مظاهرې نه وينی او نه له خپلی معشوقی نه هر ځای په غېږ خوله د بوس و کنار سوالونه کوی د ده له اشعارو نه سړی استنباط کولی شی چه دی محبت په تور او سپين پوری مربوط نه ګڼی او نه هغه څوك صاحب جمال بولی چه کړه وړه ئې ښه وی بلکه عشق يوه ازلی برخه او حسن هم يو اثر بولی چه له تور او سپين، کړو وړو څخه ما سوادی – پخپل يوه شعر کښې چه دی د وصال د شپی تصور او آرزو کوی داسی ايسی چه دی له خپلی معشوقی نه ديوی رښتيانۍ مينی طمع لری او بی له دلدارۍ نه نور هېڅ نه غواړی يعنی همدا ارماند لری چه زه په ځير ځير ستا مخ ته وګورم او پخپلو اوښکو او ژړا کښې درته د خپلی مينی اظهار وکړم ته را پاڅېږې زما اوښکی پاکې کړې، ډاډ راکړی، او دلاسا می کړی، په آخر کښې ته هم راسره وژاړی او دواړه د دی دپاره چه يو د بل بيلتون ونه وينو خپل مرګ له بل نه د مخه وغواړو او هر يو بل ته د ډېر عمر دعا وکو.

شعر دا دی:

زه دې درسته شپه ځير ځير و مخ ته ګورم
ته ناظرو خپلو ښو ته له حيا شې

چه خوب درشی سر زما په زنګون کېږدې
د غنچې غوندې اوده په غېږ زما شې

(c) ketabton.com: The Digital Library

زدې مــخ تــه کاتــه کــړم پــه ورتې ورتې ژاړم | چــه اخــر بــه يــوه ورځ لــه مــا جــدا شــې
زمــا اوښــکې پــه رخســار د تــاپر بــو وزی | ويش لـه خوبـه لکـه ګـل پـه شـبنم بيا شـې
پـه رويمـال مـې اوښـکی وچـې کـړی ډاډ راکـړی | زه فريـاد کـړم تـه زمـا پـه دلاسـا شـې
تينګـــــــوې ژړا زمـــــــا د زړه دپـــــــاره | چـه غريـو زور دربانـدې وکـړی پـه ژړا شـی
زه تـر تـا لمـړی مـرګ غـواړم تـه ترمانـه | زه و تـا تـه تـه و مـا تـه پـه دعـا شـی

پدې بيتو کښې علاوه پدې چه يوه مجرده او پاکه مينه پکښې جلوه کوی او سړی پوهوی چه د يوه شاعر زړه څه غواړی؟ او څه ارزو لری؟ ډېر نازك کيفيتونه او شاعرانه نکات هم پکښې شته چه د تصوير او تعبير په لحاظ يو خوږ او ساده شعر ګڼل کيږی – د يوه عاشق حَير حَير کتل اورمرو د دی باعث کيږی چه معشوقه له ډېری حيا خپلو پښو او د زمکی خواته وګوری او بيا خپل سر د خوب په وخت کښې د خپل مين په زنګانه کيږدی چه هغه ورځنی داسی تعبير وکړی چه لکه غنچه زما په غيږ کښې اوده شوه، پدی وخت کښې طبعاً دی ديوی ورځی د جدائی په غم ژاړی او اوښکی ئې د هغی په مخ توئيږی هغه راويښيږی مګر شاعر ئی داسی بولی لکه ګل چه په شبنم راولېږی او غوړيږی په دغه حال کښې چه معشوقه خپل عاشق د خپل هجر په غم کښې ژړاند وينی زړه ئی سوزی او دغه قيمتی اوښکی پخپل رويمال وچوی، ده ته ډاډ او تسلی ورکوی مګر ژړائی نه دريږی او هماغه شان ئې مړې مړې اوښکی پر مخ راځی په اخر کښې معشوقه هم که هر څو خپله ژړا تينګوی بی اختياره په ژړا کيږی او د خپل مين د بلی ورځی بېلتون ورته دومره ګران ښکاره کيږی چه د خپل مرګ ارزو تر هغه پخوا کوی او دواړه يو بل ته يوراز دعاګانې کوی چه په حقيقت کښې هر يو د بل د دعا نه قبلېده غواړی.

دا خوږ ژبی او مقتدر شاعر به مو د دی څو شعرونو په رڼا کښې څه نه څه پېژندلی وی او د شعر رنګ و کيف به ئې هم لږو ډېر معلوم شوی وی او س ئې يو څو نور شعرونه هم د نمونو په ډول وګورئ څکه چه د يوه شاعر شاعری څنګه چه له خپلو اشعارو معلوميږی هغومره تبصره کونکو په وينا کښې نه معلوميږی او کېدی شی چه ليدونکی ئې په اشعارو کښې بل شان وپېژنی.

لمړی نمونه

حقيقـت د عشـق پـه خولـه ويلـی نشـی | دغـه اور بـی دلـه نـور سـهلی نشـی

(c) ketabton.com: The Digital Library

درسته شپه ناری وهم د یار له درده — همسایه می په شپه خوب کولی نشی
د زړه مست لره د زلفو ځنځیر بویه — په اوسپن ځنځیر دا مست تړلی نشی
پدا باغ کښې ډیر ګلونه شګفته شوه — پکښې یو د یار په رنګ لیدلی نشی
ما د یار د مخ په باغ کښې دی لیدلی — چاوی دا چه تور نرګس موندلی نشی
په هر دم عبدالقادر هسی پیالی چښی — چه یو ګوټ ئی کاینات زغملی نشی

دوهمه نمونه

محبت په تور په سپین راغلی نه دی — په اصیل او په کمین راغلی نه دی
عشق عطا ده ازلی چه په چا وشی — په ارشاد او په تلقین راغلی نه دی
بیهوده په عشق کښې خواست کوی د صبر — د دی خواست هرګز آمین راغلی نه دی
په راتله ئې ښایسته د ځمکی مخ شه — په دا شان څوك په زمین راغلی نه دی

په دکان د عطار هومره خلق پنډوی
خو په زلفو عنبرین راغلی نه دی

دریمه نمونه

مخ دی لکه نمر دی تر نسبت ئی نمر مثال دی — څوك به وائی هسی چه نمر ستا د مخ مثال دی
سخت دی په سړی باندی نیژدی بېلتون تر لری — یار چه لیده نشی تر دکن لری دېوا ل دی
وائی چه وبا ل دی چه نظر کا ونه مخ ته — ما په دواړو سترګو قبول کړی دا وبال دی
حسن یو اثر دی چه په مخ کښې د چا وشی — نه چه کړه وړه ښه لری هغه صاحب جمال دی
څه برکت ناك دی د عشق خم ورته حیران یم — څوخلق پری مست شوه دی لا هسې مالامال دی
هر چه سوختګان دی په خاطر به ئی لګېږی — اور می د ټټر چه سر وهلی تر مقال دی
زړه لری بډای عبدالقادر تر بادشاهانو — څه شو که په کور کښې دنیا نلری کنګال دی

څلورمه نمونه

زړه مدام راته ویل کاندی چه ژاړه — په ژړا ژړا بېل شوی مین غواړه
په طلب ئې د دنیا ودانی پرېږده — لېونیو غوندی ګرزه په ویجاړه
مسلی دبی ننګی وریسی لنګ کړه — د ناموس پروا هېڅ مکړه وئی نغاړه
د مکی ځنځیر دې نور نیسی په لاس کښې — ماانیولی دی د یار زلفینی دواړه
په خواری مونده شی کام له ډېر زړونو — په محنت سره سره زرخېږی له کاړه
تل دیار په مینه مست عبدالقادر دی — که نور مست وی له شرابه یا لتاړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځمه نمونه

د مېرونو هغه شته چه د تا نشته
مه وايه چه زما نشته د چا نشته

ستركو ربه څه باور وربانـدى كاندى
كه ړانده نارى وهى چه رڼا نشته

د سبا په حال غوټۍ د نوبهار زده
د خزان وهلى وائى سبا نشته

ستا په بوى چه همګى ړانده بينا شول
ستا له بويه بى يعقوبه اشنا نشته

وائى خار و خس جار و كړه چه زه درشم
خار و خس خو به هم زه يم بى ما نشته

هر سحر ستركى د ګل په اوښو ډكى
پدا باغ كښې بى ژړلو خندا نشته

شپږمه نمونه

دريغه نور غمونه لرې شواى له دله
پكښې غم د خپل اشنا وى تل تر تله

شبنم وصل د ګل بيا مونده خموش شو
ترى محرومه شوه چه شور كاندى بلبله

نه چه ژبه دى قلم شوه په مجلس كښې
شمع تا چه د خپل سوز قصه ويله

عاشق هيڅ د عشق له سوزه خبر نه و
دا لمبه پرى معشوقى ولګوله

د فانوس پرده كښې څراغ كله پټېږى
كه ئې مخ په پلوپټ و ماليدله

په ما تم د پروانه چه ځان ئې وسو
شمع او پر تندى بل كړ ګرزېدله

درسته شپه دې په ماتم عبدالقادر كړ
نه بى غمه په پالنګ باندى څمله

عبدالقادر خان پخپل شعر كښې تصوفى مضامين هم راوړى او داسى معلومېږى چه پدى خوا كښې هم ښه عميق معلومات لرى يا په بل عبارت د عارفانه سندرو او صوفيانه مزاج خاوند هم دى، دنيا ته هم په كم نظر ګورى او د زاهد په مقابل كښې د رندانو ملګرى دى لكه چه وائي:

د زاهد شرب جدا د رند جدا دى
له ماهي به كله كار د سمندر شي

پدى بيت كښې چه دى كوم مثالونه د زاهد اورند دپاره راوړى معلومېږى چه دى دى دواړو ته په څه نظر ګورى او كوم لورته ميل لرى – د ده د تصوفى افكارو او صوفيت رنګ له دى شعره هم معلومېږى.

چه وجود د ذرى شته هومره ذره ده
خو چه محوه خپل وجود كاندى افتاب شى

د هستۍ نوم هغه وخت وربانـدى ښائى
اميخته چه له محيط سره سيلاب شى

د عنصر له چار ديواله چه راووزى
اروېده ليده ئى واړه بى حجاب شى

و هر لورى ته چه مخ كا نمونځ ئې كېږى
چه قبله ئې د يار مخ ووځى محراب شى

په ځنبل د ستركو ځى تر شرق و غربه
تر نظر د عارفانو تله شتاب شى

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مهمندو دوره

رحمان بابا او حمید

د خټکو دوره لا هماغسې په قوت کښې ده او د خوشحال شاعری په هماغه پوخوالی د ده په زامنو او نمسیانو کښې ځان ښکاره کوی چه ناڅاپه د مهمندو په کورنۍ کښې د شعر او ادب دوه پاخه استاذان او اامان پیدا کیږی چه یو عبدالرحمن بابا او بل ماشوخیل حمید دی، د دوی شعر او شاعری له پخوا وخته بل راز ایسی او هر یو د پښتو شعر ته نوی رنګ ورکوی، دا رنګونه د پښتو روستیو شاعرانو ته ډیر ښه ښکاره کیږی او کوښښ کوی چه خپل شعر پری رنګین او ښایسته کړی، یعنی څوك د یوه او څوك دبل شاګردی کوی – دا دوه نوموړی او پاخه شاعران په ټولو پښتنو کښې یو عام شهرت پیدا کوی، او لرې نږدې ټول پښتانه ورته په درنه سترګه ګوری.

داسی پښتون به نه وی چه دغه د شعر او ادب مشران به نه پیژنی او نه به ئې ستائی – په ډیرو ادبی محافلو کښې ګورو چه د دوی په شعر او شاعرۍ خبری کیږی او هر څوك ورسره مخصوصه دلچسپې لری ځکه چه دا دوه منلی استاذان لکه دوه غټ او روښانه ستوری وړاندې وروسته دنیا ته راغلی او هر یوه له ځانه سره نوی رڼا راوړې ده.

رحمان بابا د پټې خزانې په استناد په ۱۰۴۲ کښې یعنی تر خوشحال خان خټکه شل کاله وروسته زوکړی او تر ۱۱۱۸ پوری ئې ژوند یقینی دی – د حمید د زوکړی نېټه د پښتانه شعراؤ په وینا په ۱۱۰۰ کښې معلومیږی چه تر ۳۷ کلنۍ پوری ئې ژوند په یقین سره معلوم دی نو دوی دواړه د خټکو د شاعرۍ په عین شور و زور کښې پیدا شویدی او د دوی په مقابل کښې خټکو پیاوړی شاعران درلودل، خوشحال خو خپله تر ۱۰۸۰ پورې ژوندی ښکاره کیږی او سړی ویلی شی چه د رحمان بابا د شاعرۍ ابتدا او د ده انتها به سره یو ځای شوی وی، او که فرضاً د رحمان بابا شاعری تر خوشحالخان وروسته شروع شوی وی نو په خټکو کښې خو لکه عبدالقادر خان او اشرف خان هجری او داسی نور ښه ښه شاعران موجود و، او د خوشحال خان د کورنی روستی شاعر علیخان خټك چه تر ۱۱۱۸ پوری ئی د ژوند پته لګیږی د یوې ښې قریحی او قوی شاعرۍ خاوند دی او سړی ویلی شی چه د دغسی پیاوړو او پخو شاعرانو په وخت کښې دغسی امتیاز او شهرت پیدا کول لکه رحمان بابا او حمید چه ئې لری څه آسانه کار نه دی – په داسې وخت ډیر قوت په کار دی چه یو شاعر خپل ځان او خپل شعر عام او مشهور و مقبول کړی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او روستني شاعران لکه پیر محمد کاکړ چه د خپل وخت ممتاز او پوخ شاعر دی د رحمان بابا شاعرۍ ته پداسې نظر وګوري چه د خوشحال تشبیه ورسره وکړي او و وائي:

هېڅ تر شعر د رحمان به ډېر کم نه وی   ومنصف ته د ختټك خوشحالخان شعر

دا معلومه ده چه هر څوك چه یو شی له بل سره مشابه کوی نو هغه بل ئی په نظر کښې زیات ښکاری او ښه ورته ایسی- هر کله چه دلته د ختټکو او مهمندو د شاعرۍ مقایسه او موازنه مطلب نه دی نو له دی خبرې تیرېږو او د مهمندو د دغو دوو مشهورو شاعرانو د شعر او شاعرۍ رنګ په لاندینی ډول لږ او ډېر ښیو:

د دوی د شاعرانه فیضان او سپېڅلی نور څخه ډېر تیاره کورونه رڼا شوي او ډېرو ځایو ته ئې سپینی پلوشی رسېدلي دي.

د دوی ادبی مکتبونه تر اوسه پورې داسې جاری دی چه د تعطیل ورځی او جمعه یا پنجشنبه پکښې هېڅکله نه وی. د دوی د شاعرۍ دوه لوی بحرونه که څه هم څنګ په څنګ او یو ځای بهېږی مګر بیا هم یو غیبی برزخ د دواړو تر مینځ شته چه یو له بله ئې په هر څه کښې بېلوی او هر څوك ئې فرق کولی شی.

د دوی د ادبی ګلزارونو رنګ و بوی له وراملوم دی او د سریندو اوازونه ئې هم په ښه شان پېژندل کېږی خو دا پېژندنه د ټولو په نظر کښې یو راز نه ده او هر څوك ئې یو شان نه وینی، دا یو خوب دی چه هر سړی ئې بېل بېل تعبیر کوی او ډېرې خواوې لری، سړی چه د ننګرهار او سپین غره ادبی فضا او افق ته ګوری لکه قوس و قزح څو ډوله رنګونه ئې تر سترګو کېږی چه رحمان او حمید پکښی ځان ښکاره کوی مګر دا رنګونه سره له دې چه ښکاره امتیاز لری بیا هم یو له بله سره ګډ شوی او تداخل پکښی راغلی دی. دی رنګونو برید اوسیمه معلومول یا د دې جغرافیې لیکل څه اسانه کار نه دی.

زه به کوښښ وکړم چه د دوی د شعر او ادب نوعیت څه نه څه وښیم مګر زما د اټکل ټال به هم لکه د بوډۍ ټال داسی وی چه یوه هوائی نندارہ به بلل کېږی ځکه چه دلته ډېر داسی شیان مخی ته راځی چه زه ئې خوند څکم مګر تفصیل ئې نشم کولی.

سړی په ډېرو خوږو او خوندورو شیانو ژبه ټکوی او خوارېږه یا ښه ورته وائی مګر هر څوك پوهېږی چه ټول خوارېږه او خوندور شیان یو راز نه دی.

ډېرو شیانو ته سړی سپین یا تور وائی مګر څنګه چه سپین او تور یو له بله فرق لری همدغه راز هر یو پخپل کور کښې هم درجی او مراتب لری چه تفاوت ئې ثابت او محقق دی نو زما تبصره به هر ګوره د یوې نقشی مثال لری چه لوی لوی غرونه او ډك ډك سیندونه به پکښې لکه خطوط داسی ښکاری او یو اجمالی لوری لودن به سړی ته ښئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مګر لوړې ژورې به ئې ځوك نه ويني او نه به پکښې د هيوادونو بهار او خزان معلومېږی خو دا به تول زما نقصان نه وی د موضوع تقاضا به هم پکښې دخل لری.
سړی چه يوی عمومی هنګامې ته غوږ ونيسی يا د دوی دواړو ديوانونو ته له وراګوری داسی معلومېږی لکه چه رحمان بابا يو اخلاقی او لارښوونکی شاعر وی چه خلقو ته د شعر په شپېلۍ او د عشق په نغمه کښې د ژوندانه سمه لار ښئ او د بلبلو په ژبه حکيمانه خبری کوی مګر حميد د ښکلو او نازولو شنو خالو، تورو سترګو، خط و کاکل ته هر ساعت سترګکونه وهی او لکه پتنګ په سوزېدونکی شمع ځان جليا کوی. رحمان بابا زيات ميل عشق پرستۍ ته لری او حميد د حسن پرستۍ بيرغ هسك کړېدی – دی وائی:

د حميد زندګاني د يار په مخ ده ناقصان به ئې ژوندی بولی په سا

مګر رحمان بابا عشق او مينه هغه څه بولی چه بايد خپل ژوند هم ورځنی ځار کړی.
ځينی کسان د رحمان بابا او حميد ادبی مکتبونه پدی راز بېلوی چه حميد د نازکخيالی استاد ګڼې او رحمان ته د ساده او خوږی انشا حق ورکوی، يا هغه د جمال اودی د معنی منادی ګڼې، زه دا منم چه د رحمان بابا د عشق قبله له مادی حسن څخه پورته ده او يوازې ښايست يا تش ښکليتوب د ده مخه نه ده بنده کړی بلکه دی له دی ښايسته او رنګينو پردو هغه خوا هم ځينې تجليات ګوری او د مينی په صافه هنداره کښې ماورا له حسنه نور شيان هم وينی – د ده عشق او محبت د حسن او سينګار مولود نه دی بلکه د ده په نزد حسن د عشق په اعتبار نامه چلېږی او په همدغه سکه قدر پيدا کوی.
لکه چه پدې بيتونو کښې دا مطلب په ښه شان څرګندوی:

نـار د عشـق پـرورش مـی لـه عشـقه	هسې نـه چـه د خوبـانو پـه سـينګار شـی
هـيڅ موقـوف د معشـوقې پـه حسـن نـه دی	د عاشـق خـاطر پخپلـه مينـه ښـاد دی
حسـن واړه د عاشـق پـه عشـق موقـوف دی	معشـوقه کـه وی جـوړی کـه ښـاپېری
عشـق دی دا چـه معشـوقه شـوه عاشـق تـه	ښـه رخسـار د مهرويـانو پـه اسـلوب

مګر د دې خبرې معنی دا نه ده چه د رحمان بابا شعر کښې غزلی آهنګ او شعری جاذبه له چا نه کمه ده يا دا چه ده د حسن او ښايست ننداره نده کړی او د نازکيخالۍ برخه ئې لږه ده. همدارنګه حميد هم يوازی د تش خيال خاوند نه دی بلکه د ننګ و نام پوره طرفدار او د تن اسانۍ دښمن هم دی – د درس او مکتب دروازی ته ئې هم هلکان را بللی او د يتيمانو اوښکی ئې هم پخپلو لستونو پاکی کړېدی، د عشق او مينی

(c) ketabton.com: The Digital Library

دپاره ئی هر راز ذلت ته سر نیولی مګر د طمع ځنځیر ئی په غاړه نه دی پری اېښی(۱)[1] د چا مغلواله ئې کله نه ده تېره کړی مګر هیڅ کله ئې له خدایه داسی دروندوالی هم نه دی غوښتی چه په چا باندی بار شی(۲)[2] زه اوس دلته په دی مقاله کښې د دی دواړو نومړو شاعرانو په شعر باندی هغه شان تبصره نشم کولی چه د موضوع حق پوره ادا شی او ټول خصوصیات ئې وښودل شی مګر څه نه څه به ځینو ټکو ته اشاره وکړم چه د دوی د کلام د افادې ډول او هغه کیف چه د دوی په شعر کښې لیدل کېږی تر یوه حده وښودل شی.

لکه چه رحمان بابا پخپله شاعرۍ کښې له عشق او مینی ډېر متاثر دی او هر هر ځای دغه مضمون په راز راز پیرایو کښې ادا کوی، حمید هم د محبت سوز و ګداز ناقراره کړی او په متعددو ځایو کښې له عشق نه فریادونه کوی، یعنی یو د عشق ستاینه کوی او اعلی مرتبه ئې بولی او بل ئې اسمانی تندر او توره بلا ګڼې یا ورځنی په سرو لمبو او غم باندی تعبیرونه کوی چه دغه دی دلته ئې نمونی ښیو.

رحمان بابا او عشق:

دا جهان دی خدای له عشقه پیدا کړی	د جمله و مخلوقاتو پلار دی دا
تر عشق غوره بل څه کار په جهان نشته	تر همه کارونو غوره کار دی دا
که اعلی مرتبه غواړې عاشقی ده	نور همه واړه ادنی دی ادنی مشی
څو د عشق په خمخانه ئې داخل نکړم	پخته نه دی دغه عقل خام زما
عاشقان په عشق کښې واړه سلطانان دی	پدې شهر کښې نیستکار او ناتوان نشته
عشق یو داد دی په عشق باندی له خدایه	هسی نه چه یائی پیری یا ئی پلوری
عشق عاشق لره یو هسی پیر استاد دی	چه به نه وی بل دا هسی پیر استاد
د رحمان په عاشقۍ کښې سترګی وشوې	څوك چه وائې عاشق ړوند دی هغه خوار شه
عشق د نفس له خاصیته منزه دی	کار د سترګو به څوك څه رنګ په دهان کا
و آسمان ته لاس د عقل نه رسېږی	دا څو عشق دی چه په عرش کرسی قدم ږدی
بی د عشقه که مې عیب که مې هنر دی	ما غوڅ کړیدی له ځانه بل پیوند
مرتبه که د عشق شی ورته ځرګنده	ملایك به واړه وائې چه بشر وای

حمید او عشق:

چه نازل شو د عشق تندر له اسمانه	ما حمید د غم لایق ورته لاس ونیو
ما هم زده چه عاشقی توره بلا ده	باری تېرله دی تدبیره کړم تقدیر

[1] نور قیدونه واړه سهل دی حمیده   خو په غاړه دې د طمع ځنځیر مشه

[2] د خسرې په څېر سپك بنه یم بی قدره   خدای مې مکړه هسی دروند چه په چا بار شم

(c) ketabton.com: The Digital Library

چه د عشق په غم اباد یم ډېره شوی　　نور مې هېڅ کله ښادی د وجود نشته
په ځوانۍ د عشق غمونو حمید زوړ کړ　　بی مدې ئې رېږه سپینه شوه ملاغبرګه
کامیابی په عشق کښې نشته زړه چول دی　　هر نفس په تشه تشه تمنا
رستمان د صبر زهد ستا په عشق کښې　　نخول شی در په در لکه بیزو
عاشقی به ئې آخر تر ښې سپك کړی　　که وی دروند تر کوه قافه تول د چا
د عشق بار چه اسمان ځمکی ساهه نشو　　تا په کوم قوت ساهه کوتاه اندیشه
لکه لوبی هلکان په لیونو کا　　عشق می هسی مسخره کړ عقل و هوش
هر ساعت لکه خلیل په عاشقی کښې　　تماشه کړم د ګلزار په سرو لمبو کښې
هسې زه د ځان په غوښو عشق اخته کړم　　لکه نا خبری له ځانه د پمن لاس
عشق د بوری د بدنامی کار راوکړ　　لاس په خوله ایښی ژړا کړم شب و روز
په راستۍ می د خپل عشق هسی باور دی　　چه همدم به یم له ښکلو پس له مرګه
څه فساد وستا په خاورو کښې حمیده　　چه د مینی په کیمیا هم سره زر نشوه
څه کیمیا د عاشقۍ په لاس درکړی　　چه دی وینم په خواری کښې مغرور هسې
یا د ښکلیو د پاولیو شرنګهار دی　　یا د عشق د لېونیو د ځنځیر
هنګامه د مینی ګرمه ده ترحسنه　　د مجنون د درګدا شه لیلی مشه
د حمید زندګانی د یار په مخ ده　　ناقصان به ئې ژوندی بولی په ساه

د دی څو بیتو څخه ښائي چه د رحمان بابا او حمید د عشق رنګ او ډول څه نه څه څرګند شوی وی او دا معلومه شوی وی چه دواړه د شعر په محفل کښې د عشق سرینده غږوی مګر هغه پکښې د خوشحالی اودی پکښې د غم سندرې وائي – دی د عشق او مینی مرور اشنا او هغه پخلا معلومېږی یعنی د هغه د خوشبینی جنبه قوی ده او د ده د شکایت هنګامه ډېره زوروره ده.

دا فیصله د یوه عمومی نظر نتیجه ده که څوك د دوی دواړو یو یو بیت له نظر لاندی ونیسی ښائي چه د رحمان بابا په اشعارو کښې هم د شکایت یو نیم بیت پیدا کړی لکه:

اشنائی توره بلا ده اشنا مشی　　جدائی به دی فنا کړی فنا مشی

او د حمید په دیوان کښې هم ځینی بیتونه وموحی چه د عشق ستاینه او کیمیا توب ورځنی څرګند شی مګر په عمومی صورت همدغه راز ایسی لکه چه اشاره ورته وشوه.

څه شی چه د حمید په شاعرۍ کښې ډېر زیات ترسترګو کیږی هغه د خط کلمه ده چه اصلاً د فارسی ادب مهم عنصر دی او هلته په راز راز پیرایو کښې ادا شویده مګر حمید هم د پښتو ادب خصوصیت ته نه دی کتلی او دا پردی مضمون ئې پخپلو اشعارو کښې

دومره اړولی را اړولی دی چه د ده د شاعریت مهم غړی ورته ویلی شو او دلته ئی ځینې نمونې ښیو:

منت بار دې یم د ړیری د آغاز — چه ئې کم کړ ستا حسن کبر و ناز
په نو خطو پسې تللی زړه موند نشی — هغه ورك شو چه په شپه داور په سوی لاړ
چه مې ولیده په مخ د دل ارام خط — بیا مونده له ازادی نه ما غلام خط
د اشنا د مخ د خط هیبت می وخوړ — چه مې ولید په شرابو کښې د جام خط
د بهار او ریځی نه وی بی بارانه — په رښتیا کا د بوسی زیری پیغام خط
د مقصود د رمې ونه لیده تیاره شوه — صبحدم د یار د مخ کړ راته شام خط
د خط خیال مې له سره تلونی نه دی — که سایه پری د هما شی برابره
چه مشغول دا ستا د مخ په خال وخط شوم — مشغولا را څخه پاته د کتاب شوه
ځکه زه کوم اسره د یارو خط ته — روانېږی مشکل متن په حاشو
هومره ښه دې خال و خط راسره وکړه — چه راوې ایستم له اوره په اغزو
زر په زر به ئې سیاهی د خط پښیمان کا — دا د مخ په روښنائی باندی مغرور
خدایه خط د یار له مخه لرې لری — په اسلام باندی برمشه لاس د کفر
هغه مخ چه مې کعبه وه د دوه سترګو — مسلط که باندی خط مو اس د کفر
لا که مخ له خال و خط آب و تاب ډېر — ولی تاب وی دا وریځی د افتاب ډېر
د تور خط لیکه ئې ګډه په سپین مخ شوه — تور او سپین زما د سترګو شو پیدا ګډ
دارموز کا د یار خط په ماته ژبه — چه خوږه کړه نن ساعت هر چا ته ژبه
د اشنا له خال و خطه معلومېږی — چه حمید به مسافر د هندوستان شی
لګی لا د خط په وخت د یار عتاب سخت — وی د شپې باد و باران سیل وسیلاب سخت
د نو خطو درشتی زما اشتی ده — په اغزن بوټی ارام کا عندلیب زما
څه به خوب کوم د یار د خط له غمه — چه اغزی مې په لیمو کښې غړوی
هسی شپه د یار د خط را باندی راغله — چه هرګز به تر قیامته سحر نشی
خال و خط ئې هسې چارې په مخ وکړی — لکه ګل شی پښو لاندی دهاتیانو
سپیلنی غوندی په اور د نو خط حسن — سر تر پایه سره لمبه شم شنه لوخړه
دائې خط نشو نما کاندی له مخه — که نری نری لوګی ځی له چراغه
خط په مخ د صنم راغی که میاشت ګیر شوه په هاله کښې — وائې غلبن په خوله کښې زیب کا که ژاله شوه په لاله کښې

له دغو څو بیتو څخه دومره پته لګیږي چه حمید د فارسي شاعری له تاثیر لاندې ډیر زیات راغلی دی او دپښتو د شاعری خصوصیت ئې لږ څه بایللی دی د همدې لامله ځینې ځایونه ئی تخیل هم فارسي رنګ لری او ځینې فارسي مصطلحات ئی هم په کلام کښې لیدل کیږی چه یو څو نمونې ئې دا دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

کــه حمیــد د زنخــدان لــه غمــه ژاړی
په کــوهی کښــې اويـزان دی نـه دی ګـرم

کــه مــې تــا د مــرګ ســلا نــه ده ورکــړی
زنخــدان دی راتــه کینــی ګــور پــه څــه

چــه ئــی ستا د تنګــی خــولی تصــور واخســت
پــه دی فکـر کښــې غنچــه شــوه پــه زړه تنګـه

دا زمــا پــه ســرو قــد د قــد لــه شــرمه
فلـــك ودرېـــده ســـرکوزی خمیـــده

چه خندا دی کینـد کـوهی پـه زنخدان کښې
مــا هالــه پکښــې لیــده خپــل پرېواتــه

وایــم پرېــوتم وســل ګــزو کــوهی تــه
چــه پــه یــاد راتــه د ښــکلو زنخــدان شــی

چــه دا ســتا چــاه زنــخ تــه نــه رســېږی
د کــم عمــر رســن څــه کــوم بــی تــا

دلته باید څوك دا ګمان ونکړي چه زه د ده هر بیت چه نازك خیالی پکښې وی د فارسی ادب اغیزه بولم یا دا وایم چه په پښتو اشعارو کښې بیخی تخیل نشته او نازکخیالی پکښې نه ځائېږی – زه به تاسی ته د پښتو په عام ادب او لنډیو کښې هم نازکخیالی وښیم چه څوك ورته د فارسی اغیزه ونشی ویلی او د پښتو خپل مال ئې وبولي لکه:

په ګودر سور ښکاره شو سالو ما وی دې تورو اوبو اور واخست مینه

حمید هم ځینی بیتونه لری چه هغه د ده خپل تخیل دی او پر دی رنګ نلری لکه دا بیتونه:

لکـه سـر د پسـه پـه اورغاښـونه سـپین کـا
هســی مــا لــره لــه غمــه خنــدا راغلــه

د اشـنا د منګـوری زلفـو پـه خیـال کښـې
مـوی پـه مـوی راباندی زهـر د منګـورځی

زما مقصد له فارسی تخیل څخه هغه تخیل دی چه په فارسی ادب کښې ئې د ضرب المثل حیث پیدا کړی دی او د فارسی د ټولو شاعرانو مشترك مال ګرزېدلی دی لکه د حمید پدی بیت کښې ئې چه ګورو:

د هوسیٔ په ښکر برات زما د مطلب شو هوسیٔ زه نشم نیوی د پښو په دو

دلته که څه هم د فارسی دا مخصوص مضمون (برات عاشقان بر شاخ آهو) ډېر ښه ادا شویدی ځکه چه پدی ځای کښې دا مضمون یو مخصوص لطف هم لری چه (برات) نامی د حمید محبوب او معشوق هم و، او په همدغه سبب پکښې یوه ښه تلمیح هم شته مګر بیا هم د یوه پښتانه شاعر د ستاینی موجب نشی کیدی او د حمید دپاره ئې عیب بولو که څه هم د نورو دپاره حسن دی. حمید په همدغه سبب چه فارسی ادب لږ څه د ده د خولی خوند بل راز کړی دی ځینې داسی بیتونه ئې خولی ته ورغلی دی چه هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو د عمومي صفت منافي بلل کېږي او د نورو پښتنو شاعرانو په کلام کښې دومره ډېر نه ليدل کېږي لکه دا څو بيتونه:

بيهوده مې ځان شمېره د يار له پيسو	چه لايق په دغه شمار کښې نه وه نشو
دا خطاب د پادشاهۍ د سلطانۍ دی	چه يار وبولی حميد د اسپی په اسم
د حميد په ځېر به ځان د ښکلو پسی کړی	که څوك بيا مومی د عشق کمينه فيض
په سړو کښې به ځان هومره حساب نکړم	څو حساب نشم د يار د درپه سپيو کښې
ستا د در د سپيو قدر مې بيا نه موند	که هر څو مې درته ځان کړ کمينه
چه سپی توب د عاشقۍ راځخه نه ځی	ځکه شم باله شاړه په تو په چخه
دا سپی توب دی زما خوښ ترسړيتوبه	که په مينه کښې هر څو سړی سپی کېږی

برسېره پدی چه فارسی ذوق د ده په دېوان کښې دغه راز د عزت النفس منافي بيتونه پيدا کړی دی ځينې داسی بيتونه ئې هم د ده له قريحی زيږولی دی چه لکه د فارسی ځينی تخيلی بيتونه له واقعيت او حقيقت څخه ډېر لری وی چه دغه راز بيتونه د پښتو په ادب کښې بل راز ايسی او د پښتو په ذوق هم چندان ښه نه لګی وګورئ حميد په يوه ځای کښې وائي:

زلزله د يار د خط د راتلو ګوره	نړوی مې په تندی آسمان د مشکو
چه اوريځ د يار د خط په خاطر راشی	اوروی مې ترليمو باران د مشکو

دا بيتونه علاوه پر دی چه د وقوعيت په لحاظ پری اعتراض کيدی شی د شعری تناسب په اعتبار هم د انتقاد وړ دی ځکه چه د مشکو اسمان د خط زلزله او بيا هغه مفهوم چه دی ئې له دی دوو مصروعو څخه اخلی څو رازه نواقص لری، همدارنګه د اوښکو باران ته د مشکو باران ويل هم يوه نوی خبره ده ...
په يوه بل ځای کښې وائي:

خال و خط ئې هسی چاری په مخ وکړی	لکه ګل شی پښو لاندې د هاتيانو

دلته که خط د هاتی مثال پيدا کړی شی او مخ لکه ګل د دغه تور هاتی له پښو لاندی وګڼو نو د يوې بعيدی تشبيه په سبب څه اړخ ورسره لګوی مګر خال ته هېڅکله دا نشو ويلی ځکه چه هغه لا د مخ ښايست او ښه ښکاره کيدو سبب ګرزی نو خال پدی بيت کښې خوشی په خوشی د خط په ډب کښې ولاړ دغه راز شيان نور هم له فارسی نه پښتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته راغلی دی چه د حمید په اشعارو کښې له رحمان بابا او نورو شاعرانو څخه زیات تر سترګو کېږی.

رحمان بابا هم یو نیم ځای خط یاد کړیدی او د فارسی ادب اغیزه ئې په کلام کښې په هغه اندازه چه ګډون او اجتماع تقاضا کوی لیدل کېږی مګر د حمید پکښې کوږدې ولاړی دی او د ده د نازکخیالۍ بوده یا تنسته ئې بللی شو.

د حمید ډېر بیتونه مو د خط په باب کښې واورېدل اوس د رحمان بابا یو بیت هم واورئ:

په رخسار چه دې د خط غبار څرګند شو سربلنده شوه فرقه د خاکسارانو

که مو په یاد وی حمید هم دغسی یو بیت لری چه د مضمون په لحاظ همدغه بیت ته ډېر نزدی دی خو شاعریت ئې کمزوری دی ځکه چه هغه ښکاره او په ډانګ پیلی خپل معشوق ته وائي:

منت بار دې یم د ږیری د آغاز چه ئې کم کړ ستا د حسن کبر و ناز

مګر رحمان بابا په هغه ژبه چه د شعر او ادب تقاضا ده همدغه مطلب ادا کوی او یوازی د حسن او ناز کمېدل لا څه چه د محبوب خاکسارۍ ته هم یو شاعرانه اشارت کوی او په مقابل کښې ئې خپله سربلندی ښئې مګر خپل مناسبت ورسره په ښه شان ساتی او په عین حال کښې د خط تشبیه له غبار سره او بیا د خاکسارۍ مفهوم پکښې پیدا کول پوره شعری کیف لري.

په یوه بل ځای کښې هم د رحمان بابا خط و خال ته پدی راز ګوری:

ستا د مخ په ورق باندی خط و خال دی د مصحف په صحیفو باندی اعراب

پدی بیت کښې د خط و خال تشبیه د مصحف له اعرابونو سره شوېده او پخپله مخ لکه د مصحف پاڼه ګڼل شوېده مګر حمید پخپل یوه بیت کښې ورته د کتاب د حاشو نسبت کوی او وائي:

ځکه زه کوم اسره د یار و خط ته روانیږی مشکل متن په حاشو

پدی کښې هیڅ شك نشته چه حمید هم پدې ځای کښې د رحمان بابا مطلب ادا کړیدی خو هغه کیف او لطف چه د مصحف او اعراب په کلمه کښې مومو په متن او حاشیو کښې ئې نه وینو ځکه چه د مخ تشبیه له مصحف سره نسبت متن ته زیات مناسبت

(c) ketabton.com: The Digital Library

لرې او يوه ښه تخيل هم سړی ته پيدا کوی همدارنګه کله کله رحمان بابا چاه زنخدان هم ياد کړيدی لکه:

خوند د لبو او د چاه زنخدان ئې   راشه ګوره زمزم دا دی کوثر دا دی

مګر حميد ورځنی سل ګزه کوهی جوړ کړی او خپل قبر ئې هم پکښې ليدلی دی.

سړی چه د رحمان بابا او حميد شاعرۍ ته ښه ځير شي داسې معلومېږی چه حميد کله کله په پخپلو مضامينو او سخرو غوټو کښې هم شعر او شاعری لټوی مګر رحمان بابا يوازې په ساده بيان کښې شعری سحر پيدا کړيدی او هېڅکله داسې نه کوی چه د خط له وربځې څخه د مشکو بارانونه و اوروی يا د خط د زلزلې په اثر کښې د مشکو اسمان و نړوی – له خط نه هاتيان هم کله نه جوړوی او د هوسې په ښکر براتونه هم نه ليکی مګر حميد اسمان ته د شعر ځينه ايښی ده[۱] او همدومره پاته دی چه د غم له زنګانه سر راپورته کړی او پورته ورخېژی خو زما په ګمان چه همدغسې مغموم ورختلی دی او د فلك په ماڼۍ کښې ئې هم د غم اورونه بل کړيدی لکه چه پخپله وائې:

چه بلېږی پکښې اور زما د آه   څه به نه وی د فلك ماڼۍ سياه

د همدی لامله خپل اشنا ته هم له پاسه دا راز پيغام استوي:

سر ټرونی نوې مياشت تر سر جار باسی   د هر ښکلی درد په سر دی ستا له درده

هغه وخت چه د خپل صنم په مخ د خط ليکه شاوخوا ګوری نو هم سمدلاسه وائي:

خط په مخ د صنم راغی که مياشت ګير شوه په هاله کښې   دائی غابن په خوله کښې زيب کا که ژاله شوه په لاله کښې

د اسمان شفق هم د خپل زخمی زړګی د سمال بولی چه په همدغه اسمانی سير کښې ورڅخه لوېدلی او هلته پاته شويدی لکه چه پخپله وائي:

ناخبره خلق ئې ولې شفق بولی   دا زما د زړه له زخم د سمال پرېووت

نو څنګه چه په فارسی کښې بيدل پخپله شاعرۍ کښې په يو سخته لاره روان دی چه غرونه او پېچو مې پکښې زښت ډېر دي حميد هم کله کله په لوړو مضمونو پسې د اسمان په څنډوګرزی او له عامې سطحې ډېر ډېر پورته کېږی مګر رحمان بابا پخپله مسله ناست دی د اسمان راښه ستوری ئې په لمن کښې لکه مرغلري را توئېږی: دی ورځنی د لويو او ورو دپاره ښايسته اميلونه جوړوی او د خپلو نمسيانو په غاړه کښې ئې اچوی.

---

(۱)و اسمان ته به د شعر ځينی کښېږدی
که حميد د غم له سره زنګون وکيښ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو د حمید د شاعرۍ زور او قوت اغلباً په تکلفی او پېچیده مضامینو کښې ګورو او زیاته پهلوانی ئی هم په همدغه تشبیهاتو او استعاراتو کښې وینو مګر د رحمان بابا په شعر کښې یو بل راز کیف ممو چه هغه د ده په ساده انشا کښې د شعر پربنتو اغزلی دی او په هېڅ راز تکلف نه دی بنا – د همدی لامله کله سړی د ده په ځینی اشعارو کښې یو ډول خوند او خوږوالی ځکی چه هلته د تشبیه یا استعارې غازه هېڅ نه لیدل کېږی او څه تخیل هم پکښې نه وی لکه پدی بیتو کښې:

کـه یـوځلـه مـې دی زلـف پـه لاس کښـېوزی	یـو وبښـته بـه دی پـه درسـت جهـان ورنکـړم
ځـودی ونـه ویـنم سـترګی کـه خـدای کانـدی	عزرائیـل لـره بـه هـومره ځـان ورنکـړم
پـه رحمـان بانـدی د لبـو مـی حـرام دی	څــو د خپلــو وینــو جـام تـاوان ورنکــړم

د رحمان بابا په دېوان کښې دغه راز ډېر بیتونه موندلی شو چه لکه اصلي مرغلې له ځانه یوه اصلی رڼا لری او د خپل ساده جوهر په لحاظ هر چا ته ښکلی او ښایسته ښکاری وګورئ! دا بیت:

څه اثر به ئې د عقل وی په سر کښې د هغو په سر چه کښېنی ښاپېری

څومره ساده کیف لری چه هېڅکله ئې سړی په یوه تکلفی او پېچیده مضمون کښې نه مومی.

څوك چه د رحمان بابا په دیوان کښې مطالعه لری هغه به دا ومنی چه د ده ساده انشا یو دا راز خوند او کیف لری چه هغه هېڅکله په مصنوعی اشعارو او شعری صنایو کښې نشو موندلی دا اقتدار خدای یوازی رحمان بابا ته ورکړی دی چه ډېر پېچیده او ګران مضمونونه دومره ساده او اسانه کړی چه خاص و عام هر څوك پرې وپوهېږی او خوند ورځنی واخلی – دی ډېر ځله په یوه غزل کښې د عشق مرموز کیفیتونه، د ژوندانه پټه فلسفه او شاعرانه نازك خیالات داسې یو ځای کوی چه یو ډېر ساده او روان خوندور شعر ورځنی جوړېږی.

د نمونی په ډول ئی دا څو بیتونه وګورئ:

کـه پـه ګـنج د شـهاهی فخـر شـهریار کـا	عاشــقان ئــې د دلبــرو پــه رخســار کــا
خرقـه پوشـو پـه خرقـه کښـې دی مونـدلی	هغـه حـظ چـه پـه دنیـا کښـې دنیـا دا کـار
پتنګـانو لـره خـدای ورکـړ پـه اور کښـې	هغـه عـیش چـه ئـې بلبلـی پـه ګلـزار کـا
یـار د نـاز لـه خوبـه پـاخی پسـی ګـرزی	چــه فلــك د عاشـقانو بخـت بیـدار کــا
نیمـه شـپه ئـې یـار تـر سـره پـوری کښـنې	لکـه شــمع چــه څــوك بلــه پــه مـزار کــا
د مســتی د هوښــیاری یــون ښــه څرګنــدوی	پـه هـر چـا کښـې چـه څـه وی هسـی رفتـار کـا

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بلبلـــو نغمـــه زاغ کـــولی نشـــی   هـر سـرود اواز پـه طـور د خپـل تـار کـا

د حمید د شاعرۍ رنګ به هم د ده له اشعارو څخه نه څه معلوم شوی وی چه دا د عشق او مینی په لمبو سوی او ستی شاعر بی له سوز او ګدازه نور څه نه خوښوی او بل راز ژوندون هېڅکله له خدایه نه غواړی د همدی لامله د خپل دیوان شروع په دی ډول کوی:

الهی د محبت سوز و ګداز را   په دا اور کښېږ د سهی سمندر ساز را
تن پرور بلبل دی عیش کاندی پر ګلو   پروانه لره په اور زما ګداز را

څنګه چه دی د خپل دیوان په آغاز کښې خپله خط مشی ښئ او له لویه خدایه د یوه سوزان عشق آرزو کوی تر آخره پوری د ده په زړه کښې دا لمبه نه سړېږی او هر هر ځای همداغه سوال کوی:

چه دی نوم په غوږو واروم سره لمبه شم   هومره سوز را کښې پیدا کړی زما ربه

د همدې لامله په هر ځای کښې چه د مینی او عشق خبره یادېږی د ده په مخکښې سری لمبی جلوه کوی او د سوز ګداز منظری ئې سترګوته درېږی او په ډول ډول پیرایو کښې وائی:

لـه حجابـه ئـې جلـوه هسـې جمـال کـا   لکـه سـره لمبـه چـه خېـژی لـه تنـوره
زه د شـمع پـه څېـر اور پـه تنـدی بـل کـړم   تـه د صـبح پـه څېـر خانـدی لـه غـروره
هـر سـاعت لکـه خلیـل پـه عاشـقی کښـې   تماشـه کـړم د ګلـزار پـه سـرو لمبـو کښـې
لکـه مـوم سـوز و ګـداز مـومی لـه اوره   هسـی زه مـومم لـه تـا سـوز و ګـداز
شـومی سـوز لکـه د شـمع دل افـروز   پـه ژړا مـې ځکـه نـه ځـی د زړه سـوز
هسـې یـم پـه درد و غـم کښـې د دلبـر خـوښ   لکـه اوسـی پـه سـره اور کښـې سـمندر خـوښ
همـه عمـر ولاړ بـه یـم پـه سـره اور کښـې   نـه بـی یـاره د شـاهۍ پـه شـر و شـور کښـې
سـری لمبـې سـتی سـهی پـه صـورت بانـدی   سـهېدی نشـی بـی یـاره پـه پېغـور کښـې
چـه څـراغ د یـار د مـخ راتـه بـل نـه وی   زه پـه ګـور کښـې ګـنم خپـل سـر پـه دا کـور کښـې
د حمیـد د زړه رڼـا پـه ښـکلی مـخ ده   پـه دا کـور کښـې نشـته بلـه بلـه شـمع

نو دغه سپېڅلی اور چه هر وخت د ده د زړه په کوه طور کښې بلېږی او د ده مخه رڼا کوی د هر راز ستایلو او نمانځلو حق لری ځکه چه همدغه اور د شعر او انسانی مینی ساه ده چه د انسان د زړه په فانوس کښې رڼا کوی او بشر ته د سعادت لوری او لاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښئ– د ده له همدې اوږ څخه د شعر او شاعرۍ ډېرې ډیوې هرېخواته بلې شویدی او ډېرو خونو ته ئې رڼا رسېدلې ده.

دغه سوز و ګداز چه حمید ئې له خدایه غواړي او لکه پتنګ ورپسې شمع او ډیوې لټوی د انسان ازلي برخه ده او د انسانیت په دنیا کښې ډېر لوړ قیمت لري.

دا جذبه باید شاعران وروزي او دا هنګامه همدغسې ګرمه وساتي لکه چه حمید ساتلې ده ځکه چه شعر د همدغه احساس د ویښولو او پالنې دپاره دنیا ته راغلی دی او د زړونو اصلاح هم په همدغه دوا باندې کېږي – یو رښتیانی او فطري شاعر باید په دنیا کښې بې له مینې او حسن څخه بل حقیقت ته قایل نشي او نور څه ونه پېژني لکه چه حمید وائي:

یا د ښکلو دپاولیو شرنګهار دی   یا د عشق د لېونیو د ځنځیر

مګر پدې دواړو کښې هم د عشق او مینې حق مقدم ګڼي او په حسن باندې ډېره ترجیح ورکوي لکه چه په یوه بل ځای کښې وائي:

هنګامه د مینې ګرمه ده تر حسنه   د مجنون د درګدا شه لیلی مشه

نو ویلی شو چه حمید د شعر او شاعرۍ په مقام کښې د یوه پاخه استاذ ځای لري ځکه چه ده د شعر اصلي او اساسي راز ډېر ښه پېژندلی دی او حق لري چه د یوه نوی مکتب او سبك استاذ ورته وواېو.

وروسته تر دې لږې ډېرې معرفۍ اوس د دې دواړو منلو او مشهورو شاعرانو د شعر نمونې وګورئ:

<u>رحمان بابا:</u>

لمړۍ نمونه

بیـا دی نـوی شـراب څکلـی دی پـوهېږم   پــه رخســار دې ګـل کرلـی دی پـوهېږم
کـه هـزار ځلـه لاس سـره کـړې پـه نکریـزو   تـا زمـا پـه وینـو وللـی دی پـوهېږم
معرکـه زمـا د مـرګ نـه ده نـو څـه ده   رقیبـان چـه دی بللـی دی پـوهېږم
څـه حاجـت دی چـه دی خـط پـه ملا لـولم   چـه زمـا پـه بـاب دی ښـکلی دی پـوهېږم
رقیبـان چـه دا تېـرې پـه رحمـان کانـدی   تـا پخـوا پـورې نیـولی دی پـوهېږم

دوهمه نمونه

زه دا هسـې لېـونی او مجنـون چـا کـړم؟   لـه رواج او لـه رسـومه بیـرون چـا کـړم؟
نـه پـوهېږم چـه دا هسـې چـاری څـوك کـا؟   لیـونی د خپـل نګـاه پـه افسـون چـا کـړم؟
کـومې سـترګی کـوم بانـه کومـه غمـزه ده؟   ډوب شـهید غونـدی پـه خـاك او پـه خـون چـا کـړم؟
تـوان توفیـق چـه د فتنـو را څخـه نـه ؤ   پـه فتنـې د تـورو سـترګو مفتـون چـا کـړم؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

رحمان هیڅ له خپله ځانه خبر نه یم — چه دا هسې رنګ زبون او محزون چا کړم

دریمه نمونه

ستا د عشق حرفونو تور نه دی ګلګون دی — هم په دا چه نوشته په جګر خون دی
تش به نه شی هغه خم د عشق له میو — چه ئې خاوری د فرهاد او د مجنون دی
مقتولان ستا د غمزو دی لاله نه دی — چه په سره کفن له خاورو را بیرون دی
چه بهائې د ځلمیو څخه نشته — جونه نه دی جوړ ګنجونه د قارون دی
بادشاهان به په یودم کښې ګدایان کا — ما لیدلی فسادونه د ګردون دی
د رحمان د زړه خوناب مګر قبول شه — چه مخونه د دلبرو پری ګلګون دی

خلورمه نمونه

ستا د مینې ګوهر نشته په هر آب کښې — مګر بیا موند شی د اوښو په دریاب کښې
که ته وینې زما پټې خکې دلبرې — رنګ د لبو دی ګواه دی پدا باب کښې
په هر ځای چه ستا د لبو نوم آغاز شی — د لاله ؤ باران اوری په حباب کښې
زه حیران دا ستا د وروځو د تور خال یم — کافر څه رنګه سجده کاندی محراب کښې
ګل له ډېری باریکۍ په شبنم خور شی — نازك زړونه بدوی په صاف جواب کښې
د بهار په ګلو اوری بارانونه — د څڅویکی طاقت نشته په حباب کښې

پنځمه نمونه

زه د یار په دردو غم کښې شادمان یم — لکه ګل د پریشانۍ په وخت خندان یم
یو وېښته مې د صورت بې عشقه نه دی — خوکیدار پخپل نفس د خپل کاروان یم
د کاملې عقیدې له برکته — د دوهۍ په غاړه ناست شاه جهان یم
روښنائې مې په طلب کښې شوه حاصله — شپه او ورځ لکه افتاب په لار روان یم
دلبرانو وته خاك تر تلی لاندې — د دې نور جهان په سر لکه اسمان یم
چه د یار په دیدن سر او مال ښندمه — خلقو واوری زه هغه عبدالرحمن یم

شپږمه نمونه

که مې خوك په فقیرۍ شمیری فقیر یم — که مې خوك په امیرۍ شمیری امیر یم
د دلبرو صدقی لره ئې غواړم — هسې نه چه په دنیا بسې زهیر یم
هم پند اخلم هم پند وایمه هر چا ته — زه د ځینو یم مرید د ځینو پیر یم
په هجران کښې د وصال خیال را سره وی — په زندان کښې له یوسف سره اسیر یم
په خندا کښې مې ژړا ده لکه شمع — له عالم پټ پنهان د ځان په ویر یم
ازادی تر دا په هور ته بلا نشته — چه بندی د یار د زلفو په ځنځیر یم

(c) ketabton.com: The Digital Library

همیشه په غور ناری د هجران اورم — رحمٰن ځکه د خپل یار مخ ته په ځیر یم

حمید ماشو خیل:

لمړی نمونه

له حیا دی آئینه په مخ کښې آب شوه — په فراق دی ګونه زېړه د افتاب شوه
ورځ په ورځ ئې روښنائی د مخ زیاتیږی — نوی میاشت چه دی روانه په رکاب شوه
چه ئې ګل دا ستا د مخ په ګرېوان کښېښود — شګوفه د زړه په وینو کښې غرقاب شوه
بیا به ولګوی اور د چا په خونه — چه له قهره ئې سمن بشره ګلاب شوه
چه مشغول دا ستا د مخ په خال وخط شوم — څه عجب که د هغو سینه کباب شوه
ته چه توره تېروی د مخ پوهېږم — مقرره شهید ګی زما په باب شوه
ستا د غم له ډېرو اوښکو چه تل ژاړم — د حمید خونه په مخکښې د سیلاب شوه

دوهمه نمونه

ارزومند د یاد درد و دوا مشه — بېګانه د خپلو مینځ لره رامشه
هنګامه د مینې ګرمه ده تر حسنه — د مجنون د درګدا شه لیلی مشه
که بانو دی د نګار تول تېره غشی — یو زما د زړه له نښی خطا مشه
که بلا په عشق کښې ډېری دی ناصحه — دا بلا واړه په ما شه په تا مشه
بی له غمه د عشق هر غم ضرر کاندی — څوك له خوا د آهو چشمو جدا مشه
هېڅ دی دم وربانډی نه لګی ناصحه — دا حمید بلا وهلی ملا مشه

دریمه نمونه

که په مینه کښې مې سر د دلارام ولاړ — د لکونو په سودا مې یو جدام ولاړ
چه مې ولید کفرستان د تورو زلفو — عقل و هوش مې له خاطره د اسلام ولاړ
څله نه ژاړم غنچې غوندی سری سترګی — چه له غېږی مې وصال د ګل اندام ولاړ
چه مې نه مونده وصال د دلبرانو — وجنت وته مې فکر له ناکام ولاړ
چه مې زړه د ترکو وصل په سر غواړی — په سپوږمی پسی هلك سرته د بام ولاړ

خلورمه نمونه

چه دی نکرم په نیکیو ننګ و نام لور — په دوه چومه دی د ختو مشه بام لور
زیات و کم تر خپله قدره قدم ږده — د مرغه په اندازه غوروه دام لور
د مجلس د اهل دلو لوئی مکړه — د قران په نزدیك نشی اخست ګام لور
استغنا له خلقو نبسه د کمال ده — د صاحب په څنګ کښې نه دری غلام لور

(c) ketabton.com: The Digital Library

چه په پوزه ئې پېزوان نه وی د طمع　　　د هغو خلقو ګردن بويه مدام لوړ

پنځمه نمونه

خو به خوری پردی مالونه په ستم　　　يوه ورځ به دی په نس کښې شی اړم
د مظلوم د مال روټی خپله بوټی خوری　　　مشه هېڅ په دا خوراك خوښ و خرم
زمانی دی ډېر مزری هسی خوار کړی　　　چه وهلی اوس پيشو ته نشی دم
چېری نشی دهاتی تر پښو لاندې　　　په عاجز مچ و مېږی مه ږده قدم
د يوه تن اندامونه دی بېشکه　　　لوی هلك بنی ادم په صورت سم
ته هم هېڅ له پرښتی زوکړی نه ئې　　　چه چارپای بولی دا نور بنی آدم
آدم زاد دی د يوی ونی ښاخونه　　　چېرته ته ښاخ د زعفران شوی نور شړشم
آئينه د زنګون ونيسی و مخ ته　　　پکښې وګوره احوال د جام جم
د انصاف وروښنائی وته را ووزه　　　پرېږده زيست د خود بينی په تور تم
که امسائی د موسی بولی وګړی　　　ښائی نن ساعت حميده ستا قلم

شپږمه نمونه

ربه زړه د رقيب نرم په احسان کړی　　　دا هندو را باندې څه خو مسلمان کړی
زما صبر تېره توره کړی په عشق کښې　　　رقيبان وربانديې غوڅ پخپل ګمان کړی
چه خاطر د آهو چشمو پری وحشت خوری　　　هغه واړه ودانی زما دامان کړی
اور زما د دين دنيا په کور کړه پوری　　　خومی عذر په عزت د عشق مهمان کړی
چه روښان د يار د مخ په ډيوه نه وی　　　وران زما د زندګی خان ومان کړی
يا زمان د يار د وصل کړی رانوی　　　يا می عمر په هجران کښې يو زمان کړی

ګوره نن په څير څير مخ د يار حميده
چه سبا وريسی لاس مری ارمان کړی

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library